

Nyelvelmélet és diakrónia 5. műhelykonferencia

Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar
Elméleti Nyelvészet Tanszék és Magyar Nyelvészeti Tanszék

2022. november 16–17.

Meghívott előadók:

É. Kiss Katalin és Hegedűs Attila

Absztraktfüzet

Tartalom

PLENÁRISOK.....	3
Adamik Béla: Veláris magánhangzó-fúziók a dalmáciai latinságban és a dalmát nyelvben.....	4
Balogné Bérces Katalin – Shanti Ulfsbjorninn: Az angol /n/ és /h/ 1000 éve: fonológiai ábrázolások és látens mássalhangzók a diakrón változásban.....	6
Zuzana Bodnárová – Baló András Márton: A nemi rendszer hirtelen összeomlása egy 19. századi magyarországi cigány változatban	9
Cser András – Oszkó Beatrix – Várnai Zsuzsa: Fejezetek a kerekégi harmónia történetéből: a magyar nyelvtörténet egy rejtélye	11
Dér Csilla Ilona: Az idézésjelölő <i>hogya</i> kialakulásáról a magyarban	13
Dömötör Adrienne: Napjainkban is zajló nyelvtörténet: a <i>mondván</i> elem szereplehetőségei a kortárs nyelvhasználatban.....	15
Egedi Barbara: „ezt ez tudomáínt háborgattam mind halálíg” – Középmagyar szerkezetek mutató névmási módosítóval.....	17
Fejes László: Történeti magánéleti apróságok	19
Gugán Katalin: A regiszter és az egyén szerepe a stabil variációban	20
Halm Tamás: Az <i>akár</i> - és <i>bár</i> - paradigmák diakrón szemantikája	23
Anders Holmberg – Heete Sahkai – Anne Tamm: Az észti V2-szórend történeti aspektusai	26
Huszthy Bálint: Az írás hatása a nyelvi változásra	29
Kubitsch Rebeka – Sipőcz Katalin – Szeverényi Sándor: Az érzékelésigék rendszerének történeti szempontú vizsgálata az udmurt, manysi és nganaszan nyelvekben.....	32
Mus Nikolett: Lexikai szófajváltás tundrai nyenyec nyelvjárásokban: kérdő határozószó kialakulása kérdő ige(név)ből	34

Nemesi Attila László: Az igekötős igéből <i>-ható/-hető</i> képzővel létrehozott szóalak tagadó állítmányi szerepben: (nem) elképzelhető, hogy nyelvi változás?.....	36
Rákosi György: Adalékok a visszaható névmási birtokosok történeti fejlődéséhez	38
Sajtós Erika: Nyelvi normák és nyelvváltozás: Az új-zélandi angol nyelvváltozat magánhangzóinak szociofonetikai vizsgálata	41
Varga Mónika: Pragmatikai markerek terjedéséről középmagyar kori regiszterekben.....	43
Vargyas Anna: A <i>Rezipientenpassiv</i> grammatikalizációja történeti és dialektológiai adatok tükrében	45
Virovec Viktória: A jövő időre utaló <i>majd</i> jelentéskomponenseinek változása	47

PLENÁRISOK

É. Kiss Katalin: Nyelvelméleti szempontok a moldvai magyar igeidő-rendszer leírásában

Az előadás egy moldvai magyar dialektusból vett példán mutatja meg, hogy milyen mértékben megkönnyíti egy-egy nyelvjárási vagy nyelvtörténeti jelenség felismerését, jellegzetességeinek feltárását a nyelvelméleti háttér, és mennyivel pontosabbá válhat egy teória egy újabb nyelv tényeinek számbavételével. Az elemzendő példa a moldvai magyar nyelvváltozat *a/e*-jeles múlt ideje. Az előadás az *-a/e* jelet a direkt evidencialitás jeleként, pontosabban a tapasztalt befejezett közelmúlt toldalékkaként elemzi. Kimutatja, hogy a moldvai evidencialitás-jelölés több ponton is ellentmond az evidencialitással kapcsolatos tipológiai általánosításoknak. Így például olyan kételemű rendszer, mely a direkt evidencialitás és az evidencialitás-nélküliség oppozíciójára épül, ellentmondva annak az univerzálisnak vélt elvnek, hogy ha egy nyelv morfológiailag jelöli a direkt evidencialitást, akkor jelöli az indirekt evidencialitást is. A moldvai magyarban a direkt evidencialitás jele mirativitást (váratlanságot) is kifejezhet – míg az ismert nyelvekben a mirativitás az indirekt evidencialitással társul. Az előadás a rendszer egyedi sajátosságait a magyar igeidő-rendszer történeti változásaiból vezeti le.

Hegedűs Attila: *Legény, leány* -- újabb adalék a nyelvi változás mechanizmusához

Ez a cím visszautal egy korábbi írásomra (Nyr. 2006. *Punnyadt, avagy ...*), mely viszont Labov egy még korábbi írására utal. Labov a hangváltozások elemzésével mutat meg egy bizonyos utat, melynek során egy újítás (neologizmus) a tágabb beszélőközösség (elfogadott) részévé válik. A *punnyadt* esetében én a morfémaaváltozások terepén mutattam be a változás (újítás) terjedését (rámutatva arra a többletre, amit a morfémaaváltozások a jelentés irányába történő kiterjedése okoz). Mostani előadásomban archaizmusokat vizsgálok, pontosabban az archaizálódás útját (többé-kevésbé a két kiválasztott szó bevonásával). Labov két síkon (két beszélői csoport keretében) állapította meg a változás lefolyását, én is két csoportban mutatom be a változást: a köznyelv és a nyelvjárás területén. S mivel az archaizálódás és a neologizálódás kéz a kézben járnak (egy adott szinkroniában), megkísérlem e két beszélői csoport esetében bemutatni, hogy érvényesíthetők-e Labov megjegyzései (amelyeket az újítás terjedéséről megfogalmazott) fordítva. Vagyis, hogy a kiavulás egyes lépései megtalálhatók-e, előjönnek-e a labovi lépcsők fordított irányú bemutatásával, illeszkednek-e azokhoz. Számomra ez izgalmas kérdés, remélem a hallgatóság is így érzi majd.

Adamik Béla: Veláris magánhangzó-fúziók a dalmáciai latinságban és a dalmát nyelvben

A töredékesen ismert és kihalt újlatin dalmát nyelv magánhangzó-rendszerének leírása kapcsán eltérő álláspontok olvashatók a szakirodalomban arról, hogy a veláris magánhangzó-fúziók szempontjából a dalmát hogyan viselkedik, és hogy a dalmát ennek következtében dialektológiaiailag a keleti (másképp balkáni), aszimmetrikus avagy a nyugati, szimmetrikus fejlődési típusozható-e?

Tagliavini 1972: 239 (365 sk és 376) és Banfi 1991: 45 például a dalmát vokalizmust az aszimmetrikus keleti avagy balkáni latin magánhangzó-rendszer keretében tárgyalja (ahol a palatális magánhangzók fuzionáltak, mint a nyugati román nyelvekben, de veláris magánhangzók kvalitáskülönbsége megmaradt), a románnal együtt, azzal a különbségtétellel, hogy míg a románban az *ǔ* és az *ō* szótagszerkezettől függetlenül külön maradt, addig a dalmátban ez a különmaradás csak a zárt szótagi helyzetre szorítkozott, míg nyílt szótagban az *ō* és az *ǔ* is *o* lett. Lényegében ugyanígy vélekedik Loporcaro 2011: 114, aki szintén egyfajta a balkáni vagy keleti „broader geographic extension of the asymmetric vowel system” képviselőjét látja a Dalmátban, minthogy szerinte is “in Vegliote, the outcomes of *ē* and *ǐ* merged in all syllabic contexts, whereas *ō* and *ǔ* merged in open syllables, as they were both affected by diphthongization but remained distinct in checked syllables”.

Ezzel ellentétesen Hadlich 1965: 83f-nál az olvasható, hogy a „C.L. /*ǔ*/ and /*ō*/ had merged in all positions in the Latin of Veglia”, tehát szerinte a dalmát a „Proto-Western-Romance” rendszerhez tartozik. Ugyanígy véli Windisch 1998: 918f (és őt követve Bernoth 2008: 2737) is, aki szerint a dalmátban (lényegében a vegliaiban), illetve annak vulgáris latin előzményében, az *ǔ* és az *ō* szótagszerkezettől függetlenül fuzionált, így a dalmát magánhangzó-rendszer ebből a szempontból nem keleti, balkáni azaz aszimmetrikus, hanem éppen hogy nyugati, szimmetrikus típusú.

Ez a két különböző értelmezés részben a kérdés eldöntésében felhasználható kis számú releváns dalmát példaszó értelmezésétől függ, részben pedig a dalmát alapjául szolgáló kései dalmáciai latin szöveganyag vizsgálatán, ti. hogy ez utóbbi melyik álláspontot támogathatja a latin oldaláról. Az aszimmetrikus nézetet képviselő Loporcaro 2011: 691 (n. 15) szerint: „As for Dalmatia, Herman’s results (1971:139–43) show that the <o/u> confusions, although not so frequent as <e/i> (as is the case in neighbouring Veneto), are not absent either (unlike in Dacia): this squares with the complex picture from the extinct Romance varieties of Dalmatia”.

Herman 1971 azonban egyrészt többet és mást ír annál, mint amennyit Loporcaro belőle felhasznál, másrészt nem vizsgálta az <o/u> keveréseket szótagszerkezetre tekintettel (mivel nem ez volt vizsgálata célja), így adatai a kérdés eldöntésében nem, vagy nem úgy használhatók fel, ahogy azt Loporcaro elképzelte. Ezt a hiányt pótolandó az előadásban bemutatjuk a releváns dalmáciai anyag többek között szótagszerkezeti alapú, a Császárkori latin feliratok számítógépes nyelvtörténeti adatbázisa (<http://lldb.elte.hu/>) segítségével elvégzett összehasonlító vizsgálatának eredményeit annak érdekében, hogy eldönthessük: a dalmáciai kései latin anyag tanúsága a zárt szótagbeli különtartás avagy a zárt szótagbeli fúzió mellett szól-e, illetve létezett-e egyáltalán az a részletes aszimmetrikus magánhangzó-rendszer, amelyet a szakirodalom egyes képviselői feltételeznek?

Bibliografía:

- Banfi, E (1991), *Storia linguistica del Sud-Est Europeo. Crisi della Romania balcanica tra alto e basso medioevo*, Milano.
- Hadlich, R. (1965), *The Phonological History of Vegliote*. Chapel Hill.
- Loporcaro, M. (2011), Syllable, Segment and Prosody. In: Maiden, M., Smith, J. C., Ledgeway, A. (edd.), *The Cambridge History of the Romance Languages: Volume 1, Structures*. Cambridge, 50–108, 684–689.
- Tagliavini, C. (1972), *Le origini delle lingue neolatine: introduzione alla filologia romanza*. Bologna
- Windisch, R. (1998), Die historische Klassifikation der Romania. II. Balkanromanisch. In: Holtus, G., Metzeltin, M., Schmitt, Ch. (edd.), *Lexikon der romanistischen Linguistik 7. Kontakt, Migration und Kunstsprachen: Kontrastivität, Klassifikation und Typologie*. 907–937.

Balogné Bérces Katalin – Shanti Ulfsbjorninn: Az angol /n/ és /h/ 1000 éve: fonológiai ábrázolások és látens mássalhangzók a diakrón változásban

Az angol határozatlan névelő allomorfiáját (*a/an*) diakrón szemszögből vizsgálva érdekes kölcsönhatásra derül fény, különösen az egyik mássalhangzóval, a /h/-val összevetve (l. (1)). Az angol nyelv története során az *an* szóvégi /n/-je és a szókezdő /h/ egyaránt elindul a teljes törlődés felé, és ezt formailag azonosítható lépésekben teszik, amelyeket a fonológiai Univerzális Grammatika számára elérhető reprezentációs lehetőségtér (l. (2)) jól modellez. Egy, a szegmentális törléshez vezető összetett diakrón útvonal sejlik fel, olyan kulcsfontosságú közbenső szakaszokkal, amik (átmeneti) szegmens–zéró váltakozásokat és ellentmondásos fonológiai viselkedést váltanak ki.

(1)	_ + C <i>cat</i>	_ + V <i>apple</i>	_ + h <i>heart</i>	(2) a. csatolt	b. üres
a. Késő óang. / korai közé pang. (vö. óang. <i>ān</i>)	an-kat	an-ap:el	an-hart	C	C
b. Korábbi standard dél-brit angol	ə-kæʔ	ən-æp	ə-ha:t		•
c. Modern standard dél-brit angol	ə-kaʔ	ən-apu	ə-ha:ʔ		•
d. Kokni	ə-kæʔ	ən-æpu	ən-a:ʔ	α	
e. Korábbi kokni (Hurford 1971, 1972)	ə-kæʔ	ən-æpu	ə-a:ʔ	c. h-aspiré	d. lebegő
f. Multikulturális londoni angol	ə-kaʔ	ə-ʔapu	ə-h/ħa:ʔ	C	C
					•
				α	α
	'macska'	'alma'	'szív'		

Az előadás fő állítása, hogy ezek a köztes stádiumok az ábrázolás autoszegmentális szintekre bontásából következnek, valamint abból, hogy bármely két ábrázolási szint között hiányozhat az asszociáció(s vonal). Ily módon a mögöttes ábrázolások fonológiai mintázatonként eltérhetnek egymástól, és összességében az elmélet nyújtotta reprezentációs lehetőségek teljes skáláját figyelhetjük meg: (a) csatolt (diakrón/szinkrón szinten stabilan társított) szegmensek, (b) üres (potenciális hiátustöltőt fogadó) mássalhangzók, (c) üres vázpontok/gyökércsomópontok és (d) lexikálisan csatolatlan lebegő melódiák (l. (2)). Ez utóbbi kettő áll figyelmünk középpontjában, mivel felszíni/fonetikai látens mássalhangzókat hoznak létre.

Abból az elméleti feltételezésből, hogy a szótagrímet minden esetben szótagkezdet előzi meg, az a további predikció következik, hogy a szótagkezdő látens mássalhangzók (c), míg szótagvégi eseteik (d) típusúak lesznek. A szótagkezdők hiátust erőszakolnak ki egyfajta láthatatlan prozódiai határolóként, ahhoz hasonlóan, ahogyan a szintaxisban egyes üres kategóriák hatásaiban megfigyelhető (pl. az angolban a *wh*-nyomok blokkolni képesek a *wanna*-összevonást). A szótagzáró (ebben az esetben: morfémavégi) látens mássalhangzók ennek ellentétei, azaz potenciális hiátustöltők lesznek. Vagyis a jelenség két fő típusa az „h-aspiré típus” és a liaison. Mint fentebb említettük, azt is

feltételezhetjük, hogy mindkettő történetileg a mássalhangzó-leníció stádiumaként, azaz a törlés felé mutató folyamatként jelenik meg: konzerválódott/megkövesedett befejezetlen törlések.

A két típus jól szemléltethető az angol *an* határozatlan névelő /n/-je, valamint a szókezdő /h/ történeti fejlődésével. Amint az alábbi táblázat mutatja, az *a/an* az óangol *ān* 'egy' (vö. mai angol *one*) számnévből jött létre (1a) (Crisma & Pintzuk 2016); eleinte stabil /n/-re végződött, majd fokozatosan a középanyol időszakban kialakult az *a/an* allomorfia, ami /n/-liaisonként elemezhető, és a mai napig jellemzi a nyelv számos változatát, pl. amit táblázatunkban korábbi, ill. modern standard dél-brit angolnak nevezünk (1b-c). Mindeközben a szókezdő /h/ nagy valószínűséggel már az óangolban is fokozatos gyengülésnek indult, mely folyamatot felgyorsította a franciával való érintkezés a középanyol korszakban. Rejtély azonban, ahogyan ezeknek a /h/-knak a többségét (néhány lexikális kivételtől eltekintve) később teljes mértékben „visszaállította” a legtöbb nyelvváltozat, beleértve a mai standardot (l. (1b-c)) (egy olyan korszakban, amikor az írástudás még nem volt elég elterjedt ahhoz, hogy az íráskép hatásával kellene számolnunk), és ellentmondásosak az alliteratív verselésből és egyéb kéziratos vizsgálatokból származó diakrón adatok arra vonatkozóan, hogy ezek a /h/-k jelen voltak-e a kiejtésben vagy törlődtek (Crisma 2010; Schlüter 2010). Mindeközben egyes nem standard változatok teljesen *h*-nélkülivé váltak, ami még a /h/ és az *an* /n/-je interakciójában is megmutatkozik (ilyen pl. a londoni munkásosztály hagyományos dialektusa, a *kokni* – l. (1d)).

Ugyanakkor bizonyítékok vannak a mai *h*-törlő nyelvjárások korábbi változataiból (pl. korábbi *kokni* (Dél-Anglia) vagy korábbi *hartlepooli* angol (Észak-Anglia)) egy olyan köztes nyelvállapotra, amelyben nem történik *n*-liaison törlés /h/-t tartalmazó szavak esetében (1e), és amely így a francia nyelv kapcsán leírt „*h*-aspiré” esetének felel meg. Ezt a jelenséget a szakirodalom részletesen dokumentálja és elemzi, de nagyrészt kizárólag a franciában; állításunk szerint hasonló példák találhatóak azonban a héberben és az ik nyelvben (Uganda) is, valamint az angolban.

Általánosabban tekintve a jelenségkör arra mutat rá, hogy a reprezentációk univerzálisan elérhető formai lehetőségei (2) mentén a szegmentumtörlés e köztes stádiumai fonologizálódhatnak, különféle morfofonológiai mintázatokat eredményezve. Ezek a mintázatok a nyelvelsajátítás során jönnek létre azáltal, hogy a beszélők a szegmentumtörlésnek kedvező tényezőkkel bírkózva különböző mögöttes alakokat állítanak fel – az ezek közötti eltérések dialektális különbségekhez vezetnek, ezek azonban teljes mértékben lemodellezhetők az ábrázolások nyújtotta lehetőségekkel. Mára a modern standard dél-brit angolban az *n*-liaison megmarad *h*-törlés vagy *h*-aspiré nélkül (1c), míg az ún. multikulturális londoni angolban a határozatlan névelő /n/-je véglegesen eltűnik a mögöttes ábrázolásból, megszüntetve az allomorfiát (ami a városi nyelvi érintkezés jól ismert jellemzője – l. Britain & Fox 2009), a szóeleji /h/-k pedig (valószínűleg a standard és az íráskép együttes hatására) újra megjelennek az ejtésben (1f).

Az *a/an* allomorfia mint liaison (lexikálisan csatolatlan lebegő melódia (2d)) és a történeti/átmeneti *h*-törlés mint *h*-aspiré (üres vázpont/gyökércsomópont (2c)) autoszegmentális elemzése az (1)-ben látható összes szinkrón és diakrón mintázatot magyarázza. Mindezeket túl még az angol korai történetében lezajló „*h*-törlés” rejtélye is megoldódik: a folyamat nem teljes törlés lehetett, csupán *h*-aspiré típusú szerkezetet hozott létre, azaz a /h/-t sem nem törlték, sem nem ejtették. Ez nagy mértékű (akár beszélőn belüli) ingadozáshoz vezetett, és később hozzájárult a /h/ oly titokzatosan egyszerű, gyors, teljes rekonstruálásához.

Hivatkozások

- Britain, D. – S. Fox 2009. The regularization of the hiatus resolution system in British English – a contact-induced “vernacular universal”? In: Filppula, M. et al. (szerk.) *Vernacular universals and language contacts*. Routledge. 177–205.
- Crisma, P. 2010. Word-initial *h*- in Middle and Early Modern English. In: Minkova, D. (szerk.) *Phonological weakness in English: From Old to Present-Day English*. Palgrave. 130–167.
- Crisma, P. – S. Pintzuk 2016. *An* from Old to Middle English. In: Vikner, S. et al. (szerk.) *Let us have articles betwixt us – Papers in historical and comparative linguistics in honour of Johanna L. Wood*. Dept. of English, School of Communication & Culture, Aarhus University. 161–184.
- Hurford, J. R. 1971. Review of *Universals in Linguistic Theory* by E. Bach and R. T. Harms. *Journal of Linguistics* 7(1): 132–145. <https://www.jstor.org/stable/4175106>. Letöltve 2022.08.04-én.
- Hurford, J. R. 1972. The diachronic reordering of phonological rules. *Journal of Linguistics* 8: 293–295. doi:10.1017/S0022226700003339.
- Schlüter, J. 2010. Consonant or ‘Vowel’? A Diachronic Study of Initial <h> from Early Middle English to Nineteenth-Century English. In: Minkova, D. (szerk.) *Phonological Weakness in English: From Old to Present-Day English*. Palgrave. 168–196.

Zuzana Bodnárová – Baló András Márton: A nemi rendszer hirtelen összeomlása egy 19. századi magyarországi cigány változatban

A nyelvtani nemmel és annak tipológiai vonatkozásaival számos, a közelmúltban megjelent kötet foglalkozik behatóan (pl. Aikhenvald 2016; Fedden, Audring & Corbett 2018; Di Garbo, Olsson & Wälchli 2019). A nyelvtani nem megléte vagy hiánya gyakran areális jellemzőként jelenik meg (Aikhenvald 2004); Nichols (2003: 300-303) szerint a nyelvtani nem genetikailag igen stabil olyan helyzetekben, amelyekben az azt tartalmazó nyelvek egymás mellett csoportosulnak, és másutt is mérsékeltén stabil lehet, de hozzáteszi, hogy a nyelvtani nemet elvesztő nyelvek gyakran vagy egymás, vagy egy nem nélküli nyelv szomszédai. Ha a nyelvtani nem elsovadása és eltűnése kapcsán nyelven kívüli tényezőként felmerül az areális hatás, akkor ezzel összefüggésben, kiváltó okként könnyen felmerül a nyelvi kontaktus hatása is. Ennek a szerepét a közelmúltban különböző földrajzi és szociolingvisztikai vonatkozásban tárgyalták. Di Garbo (2020) arra jut, hogy egy kontaktushelyzet aszimmetrikus jellege a nyelvtani nem eltűnéséhez vezethet a kisebbségi nyelvben, ha az szoros kapcsolatban van egy olyan nem nélküli nyelvvel, amely mind beszélői számát, mind presztízsét tekintve domináns. Igartua (2019) ugyanakkor valamely nyelvnek viszonylag nagy számú, nem anyanyelvi beszélő által, második nyelvként való elsajátításának a nyelvtanára gyakorolt hatására összpontosít, különös tekintettel a nemi rendszer felbomlására.

Jelen dolgozattal annak a tanulmányozásához szeretnénk hozzájárulni, hogy milyen körülmények között indul sorvadásnak a nyelvtani nem nyelvi kontaktushelyzetekben. Vizsgálatunk tárgya közelebbről egy olyan romani változat, amely a nem nélküli magyarral volt kontaktusban, és a jelek szerint a nemi rendszer az anyanyelvi beszélők két nemzedékén belül összeomlott. Megvizsgáljuk, hogy a fentebb említett földrajzi és szociolingvisztikai vonatkozásokon túl még milyen lehetséges tényezők játszhattak szerepet ebben a változásban.

A vizsgált változatot a korábban Magyarországhoz tartozó, jelenleg Szlovákia területén található Ipolyságban (ma: Šahy) beszélték. A közepes méretű városban a romani nyelvet minden bizonnyal valamikor a XIX-XX. század fordulója után felváltotta a magyar. A helyi romani változatot és a nemi rendszerben bekövetkező változást mindössze két forrás dokumentálja, ezekre támaszkodtunk kutatásunk során. Az egyik forrás egy imakönyv, ami a XIX. század közepén jelent meg, és Balogh Jancsi, a kor kiváló cigányprímása írta (Balogh 1850). A másik forrást öt levél alkotja, amiket az imakönyv megjelenése után mintegy negyven évvel írt Balogh Jancsi lánya és legfiatalabb öccse József főhercegnek (József főherceg 1890). Balogh Jancsi szövegében az eredeti, kettős tagolású (hímnem és nőnem) romani nemi rendszert használja, amiben a főnevek nem szerint egyeztetve vannak a határozott névelővel, a melléknevekkel és a birtokos jelzővel. A Balogh Jancsi által beszélt változatot szemmel láthatóan nem befolyásolta a magyar, viszont a következő nemzedék, azaz Balogh Ferkó és Pusztai Sarolta által írt levelek a nemi rendszer megbomlásának jeleit mutatják. Az általuk használt változathoz szinte teljesen eltűnt a nemek megkülönböztetése mind a kategóriajelölés, mind az egyeztetés terén, és mindez az eredetileg hímnemű alakok általánosítása révén történik. Például az eredetileg nőnemű *romni* 'cigány nő, feleség' főnevet az *-a-* nőnemű függő eseti toldalék helyett az *-is-* hímnemű függő eseti toldalékkal látják el, amely más romani változatokban kizárólag hímnemű főnevekhez járul, és így a várt *romnj-a-ke* alak helyett a részes eset *romn-is-ke* lesz. Sem a mellékneveket, sem a birtokos jelzőket nem ragozzák nem szerint az újonnan kialakult változatban, ezt olyan példák bizonyítják, mint a *tr-ō zōr* 'a te erő', hiszen itt az eredetileg nőnemű *zōr* 'erő' főnévvel a birtokos jelzőnek egyeznie kellene nemben, amit a nőnemű toldaléknak kellene jeleznie: *tr-i zōr*.

Diaszpórában beszélt nyelvként a romani a kiterjedt lexikai kölcsönzés mellett számos grammatikai változáson ment keresztül a nem ind nyelvekkel való kontaktus hatására, amik a morfológiai rendszert is érintették. Egy-két elszórt esettől eltekintve azonban, mint például a finn romani (Granqvist 2012), a romani egészében a nemi rendszer stabil maradt.

Összehasonlítottuk az Ipolyságban beszélt romani változat földrajzi és szociolingvisztikai helyzetét azon kevés, mai romani változattal, amelyeknek a nemi rendszere ugyancsak megbomlott, illetve azokkal, amelyek máig őrzik az eredeti nemi rendszert, és megpróbáltuk azonosítani azokat a tényezőket, amelyek ebben a nyelvi változásban szerepet játszhattak. Az eredmények azt mutatják, hogy a romani kisebbségi helyzete és egy nyelvtani nem nélküli nyelvhez való földrajzi közelsége nem elégséges magyarázat, hiszen például a környező, vidéki változatokban nem figyelhető meg ugyanez a bomlás, sőt kifejezetten ellenállóbbak vele szemben. Ez alapján feltételezzük, hogy fontos tényező a változás városi közege, ami a közelmúltban a nyelvek és városok közötti folytonos kölcsönhatásról szóló kutatásokkal (Pennycook & Otsuji 2015) is összhangban áll, és amit érdemes figyelembe venni más nyelvekben végbement hasonló változások esetében is.

Hivatkozások

- Aikhenvald, Alexandra. 2004. Gender and noun class. In Geert Booij, Christian Lehmann, Joachim Mugdan, Stavros Skopeteas (szerk.), együttműködő: Wolfgang Kesselheim. Morphologie/Morphology. Ein internationales Handbuch zur Flexion und Wortbildung/An International Handbook on Inflection and Word-Formation. 2. Halbband/Volume 2. Berlin: Walter de Gruyter. pp. 1031-1045.
- Aikhenvald, Alexandra. 2016. How Gender Shapes the World. Oxford: Oxford University Press.
- Balogh, Jancsi (Ipolyságfi). 1850. Legelső cigány imádságok. Esztergom: Beimel József Nyomdája.
- Di Garbo, Francesca. 2020. The complexity of grammatical gender and language ecology. In Peter Arkadiev és Francesco Gardani (szerk.) The Complexities of Morphology. Oxford: Oxford University Press. pp. 193-229.
- Di Garbo, Francesca, Olsson, Bruno & Wälchli, Bernhard (eds.). 2019. Grammatical gender and linguistic complexity Volumes I and II: General issues and specific studies. World-wide comparative studies. (Studies in Diversity Linguistics 26). Berlin: Language Science Press.
- Fedden, Sebastian, Audring, Jenny & Corbett, Greville G. (eds.) 2018. Non-Canonical Gender Systems. Oxford: Oxford University Press.
- Granqvist, Kimmo. 2012. Finská romština – gramatický náčrt. Romano džaniben. 14(1): 27-60.
- Igartua, Iván. 2019. Loss of grammatical gender and language contact. Diachronica 36:2. pp. 181–221.
- József, főherceg. 1890. Eredeti cigánylevelek. Egyetemes Philologiai Közlöny. XIV: 737-768.
- Nichols, Johanna. 2003. Diversity and Stability in Language. In Brian D. Joseph és Richard D. Janda (szerk.) The Handbook of Historical Linguistics. Oxford: Blackwell. pp. 283-310.
- Pennycook, Alistair & Emi Otsuji. 2015. Metrolingualism. Language in the city. New York: Routledge.

Cser András – Oszkó Beatrix – Várnai Zsuzsa: Fejezetek a kerekcségi harmónia történetéből: a magyar nyelvtörténet egy rejtélye

A harmóniajelenségek kutatása a fonológiaelméletben már sok évtizede megtermékenyítőleg hat és változatos elemzések tárgyát képezi. Mivel legalább egyféle harmóniajelenség számos nyelvben megtalálható, a kérdés tipológiai irodalma is igen gazdag (Ringen 1975, Nevins 2010, Rose & Walker 2011, van der Hulst & van de Weijer 1995, van der Hulst 2016, Walker 2011). Ugyanakkor a kerekcségi harmónia tipológiailag igen ritka, a világ nyelveinek csak egy erősen korlátozott csoportjában mutatható ki (Kaun 1995, 2004, Walker 2001). Az uráli alapnyelvre csak palatális harmónia rekonstruálható, a lezármazott nyelvek ezt örökölték, és részben meg is őrizték. A magyarban a kerekcségi harmónia, amint köztudomású, már a nyelv önálló életében kezdett kialakulni az ómagyar kor második felében (Kiss & Pusztai 2003:370), és mind a mai napig jóval korlátozottabban működik, mint a palatális harmónia (Törkenczy 2011, Siptár & Törkenczy 2000). A kerekcségi harmónia a magyarban csak az elől képzett kerek magánhangzók körében működik – ezek váltják ki és ezeken mutatkozik meg –; ezért a kerekcségi harmónia története szorosan összefügg az elől képzett kerek magánhangzók megjelenésével (ezek közül az *ø* a magyarban alakult ki, az *ü* [y] pedig, bár mint szegmentum rekonstruálható már az uráli alapnyelv hangrendszerében is, a magyarban konkrét előfordulásaiban túlnyomórészt szintén későbbi kialakulású). Ezeknek a magánhangzók nem csak a kialakulása érdekes nyelvtörténeti kérdés, a magyar nyelv teljes dokumentált korszakában és még a mai területi nyelvváltozatokban is rendkívül nagy változatosságot mutatnak az előfordulásaik (Benkő 1957, Juhász 2018, Losonczy 1915--1920).

A kerekcségi harmónia korai történetén belül egy igen meglepő jelenségre hívja föl a figyelmet egy régi, de sokat idézett cikk, Bartha (1970): az egyetlen kéz által írt Nagyszombati kódex nyelvváltozatában a harmónia disszimilatorikus jelleggel mutatkozik meg, mintegy negatív harmóniaként (pl. *mennyön*, de *földen*, avagy *híretök(be)*, de *eszötek(ben)*). Ez az állítás, amelyet a szerző nagy mennyiségű adattal támaszt alá, a későbbi kutatásokban tudomásunk szerint sosem kérdőjeleződött meg, sőt, a magyar nyelvtörténet legnagyobb összefoglalásában is helyet kapott (Korompay 1992: 335). Amennyiben igaz ez az állítás, egy tipológiailag mindezidáig párhuzam nélküli jelenségről van szó, amely méltán tarthat számot a fonológiaelmélet érdeklődésére.

Kutatásunk során részletesen megvizsgáltuk a Nagyszombati kódexet és a Simor-kódexet (<http://omagyarkorpusz.nytud.hu/>, Simon & Sass 2012), továbbá részvizsgálatokat végeztünk a Nádor-kódex és a Debreceni kódex (ötödik kéz) szövegében, azaz minden olyan szövegen, amelyeket ugyanannak a kéznek tulajdonít a paleográfia. A szóba jöhető (azaz potenciálisan legalább három alakban alternáló) toldalékok összes előfordulását végignéztük (szuperesszívusz, allatívusz, tárgyeset, többesszám, esetrag, -s melléknévképző, a személyragok releváns részhalmaza). Célunk megvizsgálni Bartha Katalin állításának helytállóságát: valóban találunk-e olyan adatokat, amelyek következetesen a negatív harmónia megnyilvánulásaként volnának értelmezhetők. A konkrét kérdés elméleti jelentőségét az adja, hogy a megfigyelések vagy összhangban vannak a kerekcségi harmónia tipológiájával kapcsolatos korábbi megfigyelésekkel, vagy cáfolják azokat. A magyar történeti nyelvtan eme részlete pedig vagy jelentős újdonsággal gazdagítja a nyelvelméletet, vagy korrekcióra szorul.

Hivatkozások

- Bartha K. (1970). A labialis—illabialis tendencia állapota a Nagyszombati Kódex nyelvjárásában. *Magyar Nyelv* 66: 300—312, 429—443.
- Benkő L. (1957). *Magyar nyelvjárástörténet*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Juhász D. (2018). A nyelvjárások történetéből. In: Kiss Jenő – Pusztai Ferenc (szerk.), *A magyar nyelvtörténet kézikönyve*. Tinta Könyvkiadó, Budapest. 314–349.
- Kaun, A. (1995). *The Typology of rounding harmony: An optimality theoretic approach* (PhD Diss.). University of California Los Angeles.
- Kaun, A. (2004). The phonetic foundations of the rounding harmony typology. In B. Hayes, R. Kirchner, & D. Steriade (Eds.), *Phonetically based phonology* (pp. 87–116). Cambridge, U.K.: Cambridge University Press.
- Kiss J. & Pusztai F. (szerk., 2003). *Magyar nyelvtörténet*. Budapest: Osiris.
- Korompay, K. (1992). A névszóragozás. In: Benkő Loránd (főszerk.) *A magyar nyelv történeti nyelvtana* 2/1. 355–410.
- Losonczy Z. (1915–1920). Az ö-zés története. *NyK* 44: 373–406, 45: 45–116, 195–266.
- Nevins, A. (2010). *Locality in vowel harmony*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Ringen, C. (1975). *Vowel harmony: Theoretical implications*. New York: Garland.
- Rose, S., & Walker, R. (2011). Harmony systems. In J. Goldsmith, J. Riggle, & A. C. L. Yu (Eds.), *The handbook of phonological theory* (2d ed., pp. 240–289). Malden, MA: Blackwell.
- Simon E. & Sass B. (2012). Nyelvtudomány és kulturális örökség, avagy korpuszépítés ómagyar kódexekből. In: *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* 24: 243-264.
- Siptár, P., & Törkenczy, M. (2000). *The phonology of Hungarian*. Oxford: Oxford University Press.
- Törkenczy, M. (2011). Hungarian vowel harmony. In M. van Oostendorp, C. J. Ewen, E. Hume, & K. Rice (Eds.), *The Blackwell companion to phonology*, Vol. 5 (pp. 2963–2990). Malden, MA, and Oxford: Wiley-Blackwell
- van der Hulst, H., & van de Weijer, J. (1995). Vowel harmony. In J. Goldsmith (Ed.), *The handbook of phonological theory* (pp. 495–534). Cambridge, MA: Blackwell.
- van der Hulst, H. (2016) Vowel harmony. *Oxford Research Encyclopedia*, <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780199384655.013.38>
- Walker, R. (2001). Round licensing, harmony and bisyllabic triggers in Altaic. *Natural Language and Linguistic Theory* 19: 827—878.
- Walker, R. (2011). *Vowel patterns in language*. Cambridge, U.K.: Cambridge University Press.

Dér Csilla Ilona: Az idézésjelölő *hogya aszongya* kialakulásáról a magyarban

Az előadás az idézésjelölő (*azt mondja*>) *aszongya* ~ *hogya aszongya* diskurzusjelölő-változatokkal és változásaikkal foglalkozik variációs pragmatikai megközelítésben, a diskurzusvariációs elemzés módszerét használva (Pichler 2013). Ahogyan számos más nyelvben a világnak, úgy a magyarban is pragmatikai funkciójú elemek alakultak ki főmondat(i predikátum)okból, pl. *azt hiszem* ~ *asszem, tudod, nem tudom* ~ *nem tom* (Heine és mtsai 2021, Dér 2013, Schirm 2017). Az egyazon szám-személyű állítmányi alakok pragmatikalizációjuk során többféle variánsban – teljes vs. redukált, nem inszubordinált – inszubordinált –, is fennmaradhatnak a nyelvhasználatban, így a vizsgálatba bevont (*hogya*) *aszongya* is.

Egyfelől az *aszongya* létezik főmondati használatban is a mai magyarban, ekkor a mondásige a vele összeolvadt tárgy mellett egyéb bővítményeket is kaphat – a kapcsolódó mellékmondatból pedig elmaradhat a *hogya* (1), de szerepelhet is benne (2):

(1) **Aszongya** meg nekem valaki. mért volt az pl. ma, *hogya* az M7-es belső sávjában az átlagsebesség 70, a külsőben meg 120 volt?!?!?!.

(MNSz2, #78355974,doc#976,pers_hu_ind_003,magyarországi,személyes-fórum)

(2) Szóval a papa (Ragadozó) gyünne csak nem hagyjátok. **Aszongya** *hogya* ő meg lett semmisítve.

(MNSz2, #77637750,doc#975,pers_hu_ind_002,magyarországi,személyes-fórum)

Másfelől az *aszongya* kötetlen, mellékmondat nélküli, diskurzusjelölői használatban is adatható (második és harmadik előfordulás, az első esetében idéző főmondatból indul a megnyilatkozás):

(3) Az eladó rákérdezett, *hogya* van-e a telcsimen ilyen korlátozás, *aszongya*. Hát, *aszondom*, van.

Na jó, akkor, **aszongya**, majd *azt mondom*, *hogya* elnéztem, **aszongya**. (MNSz2, #78632614,doc#976,pers_hu_ind_003,magyarországi,személyes-fórum)

A (4)-es példa esetében valószínű, hogy már az *aszongya* egy variánsával, a függetlenedett mellékmondatból (Evans 2007) diskurzusjelölővé vált *hogya aszongya* alakulattal van dolgunk (a kettős idézésjelölés inszubordinálttá válását is támogathatta):

(4) Egyetlen apróságot kérnék cserébe, mondják meg legyenek szívesek merre van Tapolcabazmeg. A legtöbbje csak annyit **mond**, **hogya aszongya** "mennyé' Józsikám Bazmeg az orrod után", ez meg nekem kevés.

(MNSz2, #127101672,doc#1018,pers_hu_ind_045,magyarországi,személyes-fórum)

Mivel az előbbi esetben kérdéses, hogy az idéző főmondat valódi mellékmondata-e még a *hogya aszongya*, vagy már függetlenedett, biztosabban mutatják a pragmatikaivá válást az olyan, egyébként ritka esetek, amelyekben a „felvezető” idéző főmondat szám-személye eltér az E/3-tól (annak ellenére, hogy létezik *aszondtam* alak is):

- (5) *Egyszer, ahogy egy csomó edényt beküldött vele a mama a spájzba, **elkezdttem** a mondókámat, **hogy aszongya**: Klárika néni, én szeretnék valamit mondani aztán bumm, elejtettem a tányért.* (MTSz, #25063634, 1969, Csurka István: Nász és pofon, 1968: 9–10)

Ahogy az előbbi esetben, a következőben is már csak látszólag mellékmondat a *hogy aszongya*, hiszen az első tagmondat nem főmondata:

- (6) *Még őneki állott feljebb, **hogy aszongya**, minek adtunk egy beteg elmebajost a nyakára, hogy megbüntetttet bennünket, amér hamarabb nem gondoskodtunk rulla...* (MTSz, #18066807, Móricz Zsigmond: Betyár, 1937: 2)

A legbiztosabban besorolható esetek azok, amikor az idézést egymagában jelöli:

- (7) *Hát nem olvasta, hogy mit volt pofájuk már megint belenyomtatni az ujságokba ezeknek a szemérmetleneknek? **Hogy aszongya** "veszteségeinkről még nincs teljes áttekintés".* (MTSz, #19809296, 1943)

Előadásomban tehát a *hogy aszongya* mellékmondat diskurzusjelölővé válása mellett érvelek, egyúttal bemutatom, mennyire, mikor és hogyan terjedt el a forma a magyarban, milyen regiszterekben (volt) használatos, mennyiben kapcsolódhat(ott) össze más pragmatikai elemekkel. E szempontok mentén összehasonlítom viselkedését az *aszongya* változattal, amelyhez két adatbázist használok fel: a Magyar Történelmi Szövegtárat és a Magyar Nemzeti Szövegtárat (az Ómagyar, ill. a Történelmi Magánéleti Korpuszból nem adatolható e formák), amelyekben a kettőre összesen csaknem 1400 találat szerepel – ezek mindegyikét elemezni fogom.

Hivatkozott irodalom

- Dér, Csilla Ilona 2013. Grammaticalization: A specific type of semantic, categorical, and prosodic change. *Berliner Beiträge zur Hungarologie. Schriftenreihe des Fachgebiets für Ungarische Literatur und Kultur an der Humboldt-Universität zu Berlin* 18: 160–179.
- Evans, Nicholas 2007. Insubordination and its uses. In: Nikolaeva, Irina (ed.) *Finiteness. Theoretical and empirical foundations*. Oxford: Oxford University Press. 366–431.
- Heine, Bernd – Kaltenböck, Gunther – Kuteva, Tania – Long, Haiping 2021. *The rise of discourse markers*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pichler, Heike 2013. *The structure of discourse-pragmatic variation*. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins.
- Schirm Anita 2017. A diskurzusjelölők és a szövegtípusok viszonyáról. *Magyar Nyelv* 113 (3): 330–341.

Dömötör Adrienne: Napjainkban is zajló nyelvtörténet: a *mondván* elem szereplehetőségei a kortárs nyelvhasználatban

A grammatikalizáció jelensége a nyelvtörténethez éppúgy köthető, mint a kortárs nyelvhasználathoz, hiszen a lényegét képező funkcióbeli változás bármely korszakban bekövetkezhet. Csakhogy amíg a korábbi korokban végbement grammatikalizáció eredménye többnyire jól megragadható a következő korszakok írásos adatai alapján, addig azok a változási folyamatok, amelyek a közelmúlt vagy éppen a jelen nyelvhasználatában figyelhetők meg, lehet, hogy még mozgásban vannak, nem feltétlenül zárultak le, még nincsen nyomuk grammatikákban, szótárakban. Így könnyen előadódhat, hogy a kutató – amikor saját nyelvérzékére is alapozva elemzi az összegyűjtött adatokat – adottnak, eredményesnek lát egy kortárs grammatikalizációs folyamatot, míg más nyelvhasználók (köztük akár: más kutatók) nem feltétlenül érzékelik a funkcióbeli változást (nem látják bizonyítottnak a grammatikalizáció lefutását).

A *mondván* elem hat és fél évszázados története mindkét esetre példát szolgáltat. Ómagyar kori szerepei viszonylag megnyugtatóan tisztázva vannak, közöttük korai grammatikalizációs folyamatával, amelynek eredményeként mint az egyenes idézést jelző diskurzusjelölő nyert új funkciót. Az is tudható, hogy közép- és újmagyar kori használata egyrészt a korábbiakat követi, másrészt a középmagyar kortól egy fontos átrendeződés is megfigyelhető, amely a későbbiek szempontjából különös jelentőséggel bír: az elem a függő idézésekben is elterjed. (Minderről részletesen: Dömötör 2015).

A közelmúlt évtizedeinek nyelvhasználatában a függő idézetet tartalmazó szerkezetből kiindulva – feltételezésem szerint – további szereplehetőségre tett szert, sok más nyelvhez is hasonlóan (vö. pl. Kuteva et al. 2019, Spronk–Casartelli 2021). Úgy tapasztaltam, hogy a mai magyar nyelvben az elem az esetek túlnyomó többségében olyan mondatokban használatos, amelyekben a megnyilatkozó egy cselekvésről, eseményről akként tesz említést, hogy az elemmel bevezetve a valós vagy metaforikus cselekvő indoklását, tettének megokolását építi be a mondatba. Típuspéldaként szolgálhat a következő mondat: *Észak-Korea betiltotta a szűk farmert, mondván az a hanyatló nyugati divat sajátja* (<https://liner.hu/eszak-korea-tiltas-farmer/>, 2021.) Először a Google keresőhöz fordultam, hogy a lehető legfrissebb adatokról képet nyerhessek. Azt tapasztaltam, hogy az elsőként megjelenített 120 db. 2018–2022-es találat közel 87%-a ezt a funkciót képviseli (zömmel sajtótermékek alapján). Ezekben a szerkezetekben tehát – értelmezésem és a szakirodalomban fellelhető számos nyelv párhuzama alapján, l. fentebb – a *mondván* már nem egy függő idézet idéző szavaként áll, hanem olyan diskurzusjelölőként működik, amely a közvetett megokolást, szubjektív indoklást vezet be. Erre a szerepére inferenciarögzüléssel tehetett szert.

Hogy felmérjem, a *mondván* általam megállapított státusát mennyiben támogatják vagy cáfolják más nyelvhasználók ítéletei, a korpuszokból és a netes keresőből való adatgyűjtésen túl a közvetlen tesztelés módszeréhez is folyamodtam. A jelen előadásom középpontjában ennek a 2022 közepén összeállított tesztnek a módszerei és eredményei állnak. A válaszadó 69 adatközlő – felnőtt korú, magyar anyanyelvű beszélők, különböző korosztályokból és foglalkozási ágakból – természetesen nem adhat reprezentatív képet a magyar nyelvhasználók összességének véleményéről, de a céloom – a fentebbiekkel összhangban – ennél jóval szerényebb is volt.

Különböző oksági kötőszós és a *mondván*-t tartalmazó mondatok párhuzamba állításával arra kerestem választ, hogy a megkérdezettek 1) problémásnak érzik-e valamelyik szerkezetet 2) a számunkra elfogadható szerkezeteket teljesen rokonértelműnek tartják-e, vagy érzékelnek-e közöttük

különbséget. A párhuzamos mondatokat különböző összeállításokban kínáltam fel véleményezésre, hogy a kutatás valódi célja a válaszadók előtt rejtve maradjon. A válaszokból közel 700 adat gyűlt össze, amelyek értékelése segíthet megragadni a *mondván* mai nyelvhasználati státusát. Az adatok összesítése arra vall, hogy a szóban forgó diskurzusjelölői szerep (mint a grammtikalizáció eredménye) a megkérdezettek túlnyomó többsége számára ismert, bevett funkció. Vannak, akik a *mondván*-t teljesen rokonértelműnek tartják az oksági kötőszavakkal, de akadnak olyanok is, akik elutasítóan viszonyulnak a még viszonylag új nyelvi jelenséghez. Összegzésként annyi mindenképpen megállapítható, hogy a változás valós, és eredménye ismertnek mondható. Az előadásban bemutatandó részletek azonban számos további érdekes tény is feltárnak a vizsgált jelenség használatával, értelmezésével kapcsolatban.

Az absztrakt hivatkozásai

Dömötör Adrienne 2015. A *mondván* és az *úgymond*: diskurzusjelölő elemek keletkezése idéző szerkezetekből. Magyar Nyelv 111: 21–37.

Kuteva, Tanja, Bernd Heine, Bo Hong, Haiping Long, Heiko Narrog and Seongha Rhee 2019. World Lexicon of Grammaticalization. Cambridge: Cambridge University Press.

Spronck, Stef and Casartelli, Daniela 2021. In a manner of speaking: how reported speech may have shaped grammar. Frontiers in Communication 6:624486. www.frontiersin.org. 1–22.

---

*A kutatás az NKFIH–OTKA FK 135186. számú pályázat keretében zajlik.

Egedi Barbara: „ezt ez tudomáínt háborgattam mind halálig” – Középmagyar szerkezetek mutató névmási módosítóval

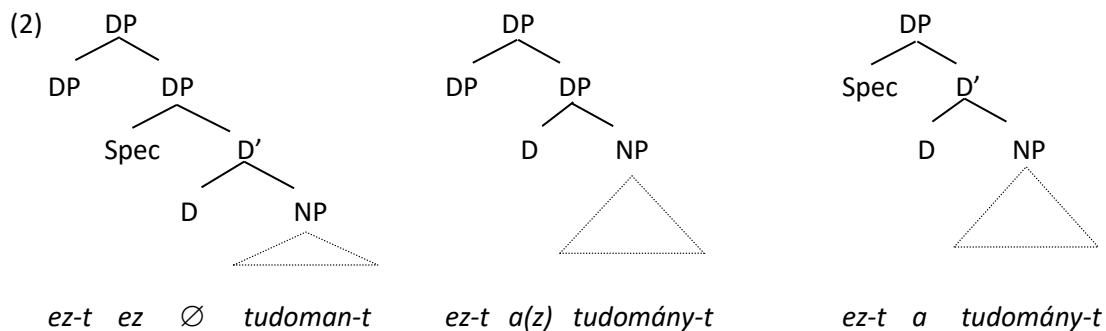
Az előadás korábbi kutatásokat (Egedi 2014, 2015) egészít ki új adatokkal és elemzéssel. A korábbi eredmények lényege a következőképpen foglalható össze. A határozott névelő grammatikalizációja után a magyar nyelvben két különböző stratégia jelent meg a mutató névmási módosításra, vagyis az elveszett szemantikai jegyek és grammatikai funkciók megújítására: a megerősített névmásokat tartalmazó szerkezet (*azon/amaz embert*) és a determinánsduplázó szerkezet (*azt az embert*). Az elektronikus korpuszok segítségével végzett kutatás kimutatta, hogy ezek egyrészt egymást követően jelentek meg, másrészt egymáshoz képesti előfordulási arányuk is fokozatos változást mutat. A vizsgálatok arról is számot adtak, hogy miért alakult ki versengés a különböző stratégiák között, illetve mivel magyarázható az a tény, hogy végül a „legfiatalabb” stratégia, vagyis a determinánsduplázás került ki nyertesén a versengésből: eszerint a megerősített névmások funkcionális korlátozottsága teremtett megfelelő környezetet egy újabb stratégia kialakulásához és elterjedéséhez.

Ezeket a vizsgálatokat most az adatgyűjtés egy új körének ismertetésével egészítem ki, amit az időközben digitalizált és normalizált középmagyar Bibliafordítások tettek lehetővé. A korábbi, empirikus kutatásokra alapozott általánosításokat ugyanis módszertanilag némileg gyengítette, hogy – a felhasznált korpuszok jellegéből következően – az ómagyar adatok kizárólag a vallásos irodalom köréből, míg a középmagyar adatok elsősorban magánéleti szövegekből és peres jegyzőkönyvekből származtak, más szóval lényegesen eltérő regiszterekből. Ezt a képet most jelentős mértékben árnyalni tudom a 16-17. századi, vallásos irodalom körében gyűjtött adatokkal, ráadásul az egyes források magas tokenszáma lehetővé teszi, hogy a kéziratok között is megfigyeljük a szisztematikus eltéréseket.

Az előadás tehát ezeket az új empirikus eredményeket kívánja közzétenni, illetve bemutatni, hogy ezek az eredmények mennyiben módosítják az eredetileg felállított modellt a változás mértékéről. Másrészt a vizsgálat egy új megfigyeléssel egészíti ki az eddigi elemzést. A determinánsduplázó stratégia egyik aletele ugyanis új megvilágításba helyezi a szerkezeti változás folyamatát: a közelre mutató névmási párt tartalmazó, mennyiségileg is igen jól adathozható középmagyar szerkezetben (1) az eredeti mutató névmási módosító (azaz névelőtlen) szerkezet kapcsolódik össze egy második mutató névmással, ami az új determinánsduplázó szerkezet tulajdonságait vetíti előre, amennyiben számban és esetben egyeztetést mutat a módosított főnévi kifejezéssel.

(1) ezt ez tudomáínt háborgattam mind halálig (Károli VB 127r)

Ez a tény egyrészt megerősíti a korábbi javaslatot, miszerint a determinánsduplázó szerkezet forrása egy ún. azonosító értelmezős szerkezetben keresendő, másrészt lehetőséget teremt a grammatikalizáció szintaktikai elemzésének finomítására (2).

Az ábrák megjelenítik a grammatikalizáció két, egymást követő, ugyanakkor egymás mellett, párhuzamosan is adatható lépcsőfokát. Az első szerkezetben két, nyilvánvalóan mutató névmásos kifejezés kapcsolódik össze, míg a következőben a ragozott mutató névmás már egy névelővel ellátott határozott kifejezést bővít. A harmadik ábra a már korábban is javasolt „specifikáló-inkorporáció” nevű művelet eredményeképpen létrejött, mai magyar szerkezetet jeleníti meg.

Hivatkozások:

- Egedi B. 2014. Főnévi kifejezések: határozottság, névelőhasználat, birtokos szerkezetek. In: É. Kiss K. (szerk.) *Magyar generatív történeti mondattan*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 96-127.
- Egedi B. 2015. Változó struktúrák, versengő stratégiák: a mutató névmási módosítók esete. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* 27 (2015) 107-132.

Fejes László: Történeti magánéleti apróságok

Előadásomban a történeti magánéleti korpusz (Dömötör et al. 2017; Novák et al. 2018) alapján a kicsinyítést vizsgálom, elsősorban a *-ka/-ke*, *-cska/-cske* képzőkre összpontosítva. A két képző megoszlásának és funkcióinak szinkrón leírását Ladányi Mária (Ladányi 2004) végezte el a legrészletesebben. A magyar történeti nyelvtanok (pl. Bárczi et al. 1967, Kiss–Pusztai 2003) meglehetősen szűkszavúak a képzéssel kapcsolatban, a kicsinyítő képzők történetét alig érintik. Az mindenesetre kiderül belőlük, hogy a *-ka/-ke* a *-k* és az *-a/-e*, a *cska/-cske* pedig a *-cs* és a *-ka/-ke* kicsinyítő képzők összekapcsolásával keletkezett (bár utóbbi esetben elképzelhető a *-csa/-cse* és a *-ka/-ke* keveredése is). Mindenesetre ezek a képzők már a kései ómagyar korban megjelentek (Szegfű 1991: 208–209, 213, 242–244; Szegfű 1992: 303–306).

Kutatásom célja elsősorban az, hogy megvizsgáljam, mennyiben volt különböző vagy hasonló a két képző megoszlása a korpusz által dokumentált 16–18. századi magyarban, illetve mit állapíthatunk meg a korpusz alapján e képzők produktivitásáról. Emellett vizsgálom azt a kérdést, hogy mikor tekinthetünk egy szegmentumot kicsinyítő képzőnek, és amellet fogok érvelni, hogy a kicsinyítés graduális nem csak abban az értelemben, hogy intenzifikálható (*maci – macika – macikácska* stb.), hanem abban az értelemben is, hogy nem mindig egyértelműen eldönthető, hogy egy szóban kicsinyítő képző van-e, vagy csupán a tövég véletlenül (ide értve a pusztán történeti okokat) esik egybe. Ha ugyanis a szó jelentése tartalmaz valamilyen kicsinyítésre jellemző elemet (kisméretű denotátum, nem kifejtett élőlényre utaló jelentés, kedveskedő vagy lenéző konnotáció), akkor már többről van szó, mint *primary affix* (Bloomfield 1933: 240), és a képző előtt álló, önállóan nem vagy nem kompatibilis jelentésben használt elem *cranberry*-morfémának (Bloomfield 1933: 160–161, 237) is tekinthető.

Irodalom

- Bárczi Géza – Benkő Loránd – Berrár Jolán (1967). A magyar nyelv története. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Bloomfield, Leonard (1933). Language. Henry Holt, New York.
- Dömötör Adrienne – Gugán Katalin – Novák Attila – Varga Mónika (2017). Kiütkeresés a morfológiai labirintusból – korpuszépítés ó- és középmagyar kori magánéleti szövegekből. Nyelvtudományi Közlemények 113. 85–110
- Kiss Jenő – Pusztai Ferenc (2003). Magyar nyelvtörténet. Osiris Kiadó, Budapest.
- Ladányi Mária (2004). Szinkrón összefüggések – elméleti, funkcionális és történeti magyarázatok: Megjegyzések a magyar *-ka/-ke* és *-cska/-cske* főnévképzőről. In: Ladányi Mária – Dér Csilla – Hattyár Helga (szerk.) „...még onnét is eljutni túlra...” : Nyelvészeti és irodalmi tanulmányok Horváth Katalin tiszteletére. Tinta Könyvkiadó, Budapest. 52–63.
- Novák, Attila – Gugán, Katalin – Varga, Mónika – Dömötör, Adrienne (2018). Creation of an annotated corpus of Old and Middle Hungarian court records and private correspondence. Language Resources and Evaluation 52. 1–28.
- Szegfű Mária (1991). A névszóképzés. In: Benkő Loránd (főszerk.). A magyar nyelv történeti nyelvtana I. A korai ómagyar kor és előzményei. Akadémiai Kiadó. Budapest. 188–258.
- Szegfű Mária (1992). A névszóképzés. In: Benkő Loránd (főszerk.). A magyar nyelv történeti nyelvtana II/1. A kései ómagyar kor. Morfematika. Akadémiai Kiadó, Budapest. 268–320.

Gugán Katalin: A regiszter és az egyén szerepe a stabil variációban

A tervezett előadás leíró jellegű: célja annak feltárása, hogy egy olyan periódusban, amely – a vizsgált változó szempontjából – a stabil variáció időszakának tekinthető, milyen tényezők befolyásolják, hogy egy-egy nyelvhasználó hogyan választ a változatok közül. A variációs szociolingvisztika egyik alapvető megállapítása, hogy a változatok megoszlása nem véletlenszerű, hanem mintázatokot rajzol ki, a nyelvet a rendezett heterogenitás jellemzi (Weinreich et al. 1968: 100-101). Az alább bemutatandó középmagyar kori szinkrón vizsgálatnak ugyanakkor (reményeim szerint) diakrón szempontból is van jelentősége. Mivel a diakrón változás előfeltétele és kiindulópontja a szinkrón variáció, a stabil váltakozás időszakának tanulmányozása arra is rámutathat, hogy milyen (nyelven belüli és / vagy kívüli) tényezők jelenthetik a változás kiindulópontját, azaz mely környezetekben jellemzőbb, és mely környezetekben kevésbé jellemző a változatosság. A jelen dolgozatban két tényező kiemelt fontosságú: az egyén és a regiszter.

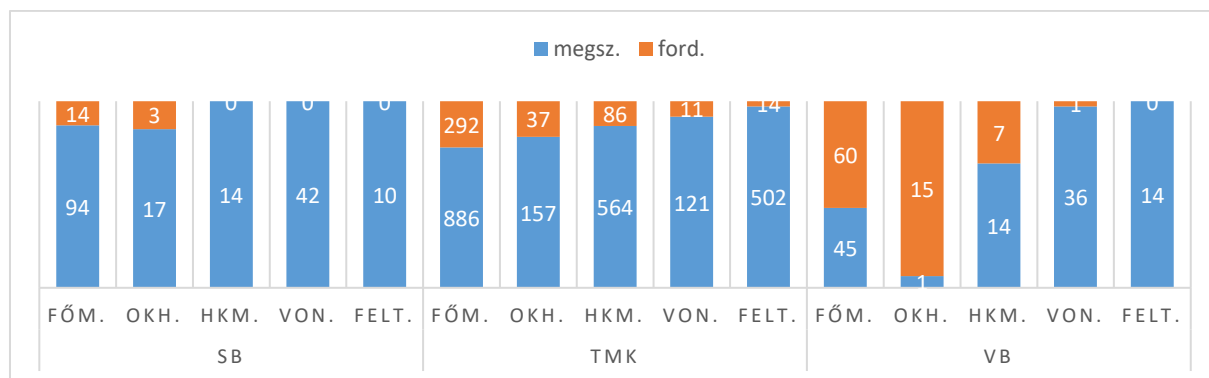
A kutatás tágabb háttérét a variációelemzésen alapuló megközelítés jelenti, amely a szociolingvisztikából indult, de mint leíró megközelítés is alkalmazható: a valószínűségi nyelvten olyan modell keretében közelíti meg a nyelvet, amely nem veti el a szabályalapú megközelítést, de a nyelvet mint tudást a használat felől próbálja leírni, és így inherens részének tekinti a variációt. Ebben a megközelítésben a grammatikai tudásnak része tehát egy valószínűségi komponens is, amely viszont a beszélő tapasztalatára épül, így a beszélő teljes élete alatt történhetnek benne finom átalakulások. A kvantitatív mintázatok azonban nem, vagy nem elsősorban konkrét lexikális elemek és azok együttállásai, hanem absztrakt tényezők alapján rajzolódnak ki (Grafmiller et al. 2018).

A konkrét háttér a tagadó mondatokban megfigyelhető szórendi variáció, amely a labovi „ugyanazt másképpen mondás”, azaz a nyelvi változó iskolapéldája lehetne. Ez a változó azokban a tagadó mondatokban tanulmányozható, melyekben igemódosító is van, a két változat pedig a megszakított (igemódosító – tagadószó – ige, pl. *el nem készült*) és a fordított (tagadószó – ige – igemódosító, pl. *nem készült el*) szórend. A változatok között szerkezeti különbség van (É. Kiss 2014). A mai magyarban a megszakított szórendű tagadás a jelölt változat, amely csak meghatározott környezetekben fordul elő, a 19. század előtt azonban (a kódexek korszakától kezdődően bizonyíthatóan) ez volt a jelöletlen, lényegesen gyakoribb típus. Korábbi vizsgálataim alapján azt feltételezem, hogy a fordított szórendű változatnak a kései ómagyarban és a középmagyarban pragmatikai funkciója lehetett, nyomatékosabb tagadást fejezhetett ki. Az előzetes ismeretek része az is, hogy a variációk megoszlása szempontjából a Történeti magánéleti korpusz anyaga meglehetősen homogén, legalábbis területi és társadalmi különbségeknek nincs benne nyoma. A Vizsolyi biblia egy kisebb egységének áttekintése azonban a korszakra jellemző megoszlástól jelentősen különböző megoszlást mutatott, és a Káldi-féle fordítással összehasonlítva úgy tűnt, hogy a különbségek nem a regiszterek között figyelhetők meg (azaz nem az informális nyelvhasználatot tükröző TMK és a formális nyelvhasználatot képviselő bibliafordítások között), hanem a bibliafordítások regiszterén belül az egyének között. A jelen vizsgálat ezen a vonalon indul tovább, középpontjában a változatok közötti választást meghatározó tényezők állnak.

Az előadást előkészítő vizsgálatban a Vizsolyi biblia (1590; a továbbiakban: VB) és a Sylvester-féle fordítás (1541; a továbbiakban: SB) négy evangéliumának a szövegét hasonlítottam össze, kikeresve belőlük azokat a tagadó mondatokat, amelyekben igekötő is volt. (Részben azért szűkítettem a vizsgálatot az igemódosítók közül az igekötőkre, mert ezeknek az esetében nem játszhat(nak) szerepet a szórendi minták közötti választásban a bibliafordítások forrásszövege(i), részben pedig azért, mert az igemódosítói kategória maga is változott, az igekötő azonban már az ómagyar korban is

konzisztensen ige előtti pozícióban volt neutrális mondatokban). A VB és az SB között a tagadó minták megoszlásában igen jelentős különbség volt: míg az előbbiben a fordított szórendű minta előfordulási aránya 42,8% (N=194), az utóbbiban 10,2 (N=197); összehasonlításként megemlíthető, hogy a TMK 16. századi metszetében ugyanez 22,1% (N=434). Mindkét bibliafordításban két független változót vizsgáltam: a tagadó névmások jelenlétének (ld. É. Kiss 2014), valamint a tagmondat típusának a hatását a változatok közötti választásra.

A tagadó névmás hatása sem a Vizsolyi Bibliában, sem a Sylvester-fordításban nem volt kimutatható, azaz a tagadás változatainak előfordulási aránya nem tért el egymástól jelentősen a tagadó névmást tartalmazó és az azt nem tartalmazó mondatokban. Ugyanez igaz a háttérként szolgáló TMK-anyagra is: bár némileg alacsonyabb a fordított szórend aránya a tagadó névmást is tartalmazó mondatokban, a különbség nem szignifikáns (míg az ómagyar kódexek szövegében még jelentősnek bizonyult ez a tényező). A tagmondattípus esetében pedig az figyelhető meg, hogy a gyakoribb típusok egyfajta hierarchiát alkotnak a fordított szórendű tagadás előfordulási gyakorisága alapján, és bár a konkrét értékek különböznek egymástól, a tagmondattípusok sorrendje közel azonos a TMK-ban és a két vizsgált bibliafordításban. A megszorítás arra vonatkozik, hogy míg az okhatározói mellékmondat a TMK-ban arányaiban valamennyivel kevesebb fordított szórendű tagadást tartalmaz, mint a főmondatok, a Sylvester-bibliában – szintén arányaiban – ugyanannyi bennük a fordított szórend, mint a főmondatokban, a Vizsolyi bibliában pedig szinte egyeduralkodó a fordított szórend ebben a mellékmondattípusban. Bár az adatszámok jelentősen különböznek a TMK és a bibliafordítások esetében, a fordított szórend aránya – a fenti típus kivételével – azonos sorrendben csökken a főmondattól a feltételes mellékmondattig, ill. a fordított szórendet legritkábban használó SB-ben nincs is különbség a három másik alárendelés-típus között (azaz ott nincs variáció). A fordított szórend tehát, ha nem is tekinthető kizárólag főmondati jelenségnek a különböző középmagyar forrásokban, egyértelműen gyakoribb főmondatokban, és ritka, vagy nem fordul elő bizonyos alárendelésekben.

A váltakozás elsődleges kontextusa tehát a független főmondat és az okhatározói mellékmondat, de elég jelentős egyéni variációt is mutat – különösen ezekben a környezetekben. Ugyanez a két környezet, azaz a főmondatok és az okhatározói mellékmondatok csoportja az, amelyben a fordított szórend a 19. századi változás elején a leggyakoribb volt, de a 19. század közepére már eltűnt a különbség e között a két típus között és a *hogy*-kötőszavas alárendelések között; a vonatkozó és a feltételes mellékmondatok „lemaradása” azonban még ekkor is érzékelhető. A változás során tehát ennek a tényezőnek a szerepe fokozatosan megszűnt – és talán ugyanez történt korábban a tagadó névmással, pontosabban annak hiányával mint a fordított szórend használatát kiváltó tényezővel. A független változók hatásának figyelemmel követése tehát segít pontosabban feltérképezni a diakrón változási folyamatokat is.

Hivatkozások

- É. Kiss Katalin 2014. A tagadó és a kérdő mondatok változásai. In: É. Kiss Katalin szerk., Magyar generatív történeti mondattan. Akadémiai Kiadó, Budapest. 34–52.
- Grafmiller, Jason et al. 2018. General introduction: A comparative perspective on probabilistic variation in grammar. *Glossa: a journal of general linguistics* 3(1): 94. 1–10.
- Weinreich, Uriel – Labov, William – Herzog, Marvin I. 1968. Empirical foundations for a theory of language change. In: Lehmann, Winfred P. – Malkiel, Yakov eds, *Directions for historical linguistics*. University of Texas Press, Austin. 95–195.

Halm Tamás: Az *akár*- és *bár*- paradigmák diakrón szemantikája

Az ún. szabad választást (más terminussal: korlátlan választékot) kifejező elemek (*akárki/bárki, anyone, whoever* stb.) formális diakrón szemantikája az elmúlt években a nemzetközi nyelvészeti kutatások fontos területévé lépett elő (Aguilar-Guevara et al. 2010, Gianollo 2018, Degano & Aloni 2022 stb.) A magyar nyelv vonatkozásában a szabad választást kifejező elemek szinkrón szemantikájával több szerző is foglalkozott (Abrusán 2007, Halm 2016, Szabolcsi 2019). Az univerzális és az egzisztenciális kvantifikáció magyar nyelvbeli diakrón szemantikája szempontjából alapvetőek Bende-Farkas (2014, 2015) munkái. A szabad választást kifejező elemek magyar nyelvbeli történetét azonban még nem dolgozták fel kimerítően a kortárs diakrón formális szemantika eszköztárával. A történeti nyelvészet klasszikusai (Kassai 1817, Czuczor & Fogarasi 1862, Simonyi 1881, Klemm (1928), Horger 1934) tisztázták ugyan egyes pontjait e nyelvtörténeti folyamatnak, de mint látni fogjuk, az általuk felrajzolt kép korántsem teljes, sőt, bizonyos elemeiben nem is feltétlenül helytálló. Nekünk, mai nyelvészeknek két szempontból is kedvezőbb a helyzetünk: egyrészt rendelkezésre állnak olyan jól annotált elektronikus korpuszok (pl. az Ómagyar korpusz vagy a középmagyar korpusz), melyekben nagy mennyiségű, az írásos nyelvtörténet legrégebbi rétegeihez visszanyúló szövegben tudunk gyorsan és részletesen keresni. Másrészt támaszkodhatunk a formális szemantikaelmélet elmúlt évtizedekbeli robbanásszerű fejlődésének az eredményeire. Előadásom célja tehát, hogy ezen erőforrásokra támaszkodva bemutassam és elemezzem a két szabad választás paradigma (*akár*- és *bár*-) kialakulását, kitekintve az *akár* és *bár* partikulák történeti szemantikájára is.

A mai magyarban az *akár* szócska két jelentésben használható: úgynevezett feltétlen (*unconditional*) mondatokban, vagyis olyan feltételes mondatokban, ahol bármelyik feltétel bekövetkezése ugyanazt a következményt vonja maga után (1), ill. skaláris partikulaként (2):

- (1) *Akár elutazik János, akár otthon marad, a mobilján biztosan eléred.*
- (2) *Akár 100 kilométert is lefut János.*

A szakirodalmi konszenzus szerint mindkét *akar* az *akár* ígére megy vissza (Kassai 1817, Czuczor & Fogarasi 1862, Simonyi 1881). Klemm (1928) azt feltételezi, hogy a skaláris partikula alakult ki elsőként és ezt követte a feltétlen mondatokban található *ha*-szerepű *akár*, és hogy az átértelmezés az *akarj* igealakot tartalmazó felszólító mondatokban történt. Ez azonban spekulatív és nincs alá-támasztva adatokkal. Az elektronikus korpuszok részletes elemzésével arra fogok rámutatni, hogy az ómagyar és a középmagyar korban az *akár* szinte kizárólag a feltétlen mondatokban fordul elő: ez arra utal, hogy ezek a mondatok lehettek az átértelmezési környezet (*locus of reinterpretation*).

Ahogy a mai magyarban is, úgy az ó- és középmagyarban a feltétlen mondatokban a *ha* szócska is használható volt, és a *ha* szócska opcionális törlése szintén gyakori jelenség volt. Ezt megfontolva, az átértelmezés lépései a következők lehettek:

(3) a. (<i>Ha</i>)	<i>akar, elutazik,</i>	(<i>ha</i>)	<i>akar, itthon marad [...]</i>
	b. <i>akar elutazik,</i>		<i>akar itthon marad [...]</i>
	c. <i>akár elutazik</i>		<i>akár itthon marad [...]</i>

Megjegyzendő, hogy az *akár* szócska egyes nyelvjárásokban (pl. a csángó változatokban) máig *akar* hangalakokkal őrződött meg. Az *akar* -> *akár* változás pedig egy gyakori fonológiai változás, a hangsúlytalan szótagokban a likvidák előtti magánhangzó-nyúlás eseteként elemezhető (Horger 1994).

Az előadásomban amellet fogok érvelni, hogy a skaláris *akár* közvetlenül az *akar* igéből alakult ki, szintén egy opcionálisan *ha*-törlő környezetben:

- (4) a. (*Ha*) *akar, tíz könyvet is hozhat.*
b. *akar, tíz könyvet is hozhat*
c. *akár tíz könyvet is hozhat.*

Mivel a feltétlen mondatok feltételei gyakran egy skála ellenkező végpontjaira vonatkoznak (*akár jó akár nem*), ezért elképzelhető az is, hogy a skaláris *akár* a feltétlen mondatokban szereplő *ha* szerepű *akár*ból származik: ezt a lehetőséget is vizsgálni fogom az előadásomban.

Az *akár*- paradigma kialakulására vonatkozó javaslatom kiindulópontja Bende-Farkas (2015) azon megállapítása, hogy az ómagyarban a kvantifikáció propozicionális operátorok által kötött alulspecifikált névmások (indeterminate pronouns) segítségével történt. Erre építve a javaslatom az, hogy az ómagyarban az ilyen aluspecifikált névmások inputként tudtak szolgálni a feltétlen mondatokban Rawlins (2013) által feltételezett speciális *ha*-operátor számára

- (5) *akár ki mit mond, mégis megteszem* (AL. 216, idézi Simonyi 1881)

A fenti mondatban javaslatom szerint az *akár* (mint *ha*-operátor) egyszerre „köti” a *hol* és a *mit* alulspecifikált névmásokat, a fenti mondat tehát egy feltétlen mondat, ahol az egyes feltételeket a hely-individuum párok adják ki (n hely és m individuum esetén n*m feltételt jelöl a fenti mondat).

A grammatikalizáció következő lépéseként a mondateleji *akár* (*ha*-operátor) és az őt közvetlenül követő alulspecifikált névmás átértelmeződött egyetlen, tulajdonság (*property*) típusú lexikális elemmé, a mondateleji pozíció pedig fókuszpozícióként rögzült, s a szerkezet új értelmezést kapott: egy rendkívül széles halmazon operáló feltétlen mondat helyett immár egy ún. szabad választást kifejező szabad vonatkozó mellékmondatként funkcionált (vö. Hirsch 2016):

- (6) a. *akár mit mondanak, én megyek a magam útján*
akár a-t mondanak, akár b-t mondanak... én megyek magam útján
b. *akármit mondanak, én megyek a magam útján*
akármi is legyen az, amit mondanak, én megyek a magam útján

A grammatikalizáció végső lépéseként az *akár*+névmás összetételek megjelennek a fókuszpozíción kívül is, ez esetben azonban szükségszerűen egy modális operátor hatókörében kell lenniük (vö. Giannakidou 2001, Halm 2016ab):

- (7) a. *mondhatnak az emberek akármit, én megyek a magam útján*
b. **mondanak az emberek akármit, én megyek a magam útján*

A fenti elemzést részletes korpuszadatokkal fogom alátámasztani, felhasználva az ún. Ómagyar Elektronikus Korpuszban (Simon & Sass 2012) található összesen 199 *akár*-kifejezést.

Előadásomban a fenti folyamat bemutatásán túli arra is rá fogok mutatni, hogy a magyar történeti adatok a feltétlen mondatok kétféle lehetséges modellje ($[p \rightarrow \#] \wedge [q \rightarrow r]$ vs. $[p \vee q] \rightarrow r$) közül az első, Rawlins (2013) által javasolt modellt támasztják alá. Egyrészt bizonyos szövegekben az antecedenseket látható módon (é)s szócska kapcsolja össze (ilyen szerkezetek a csángó nyelv-

változatokban ma is előfordulnak), másrészt léteznek olyan feltétlen mondatok, ahol két különböző (de bizonyos értelemben hasonló) konzekvens is van ($[p \rightarrow r] \wedge [q \rightarrow r']$):

(8) *Annakokáért akár élünk, 's akár meghalunk, az Úristené vagyunk.* (Sylvester, Róm 14:8)

(9) *Mert akár élünk, az Úrnak élünk, akár meghalunk, az Úrnak halunk meg.* (Káldi, Róm 14:8)

Előadásomban röviden a *bár*-paradigma kialakulására is ki fogok térni, mely időben kb. két-három évszázaddal később, de lépéseiben mégis az akár-paradigma kialakulásához nagyon hasonlóan történt, annyi különbséggel, hogy az átértelmeződés első lépése itt a *bárt* mint megengedő *ha*-partikulát tartalmazó megengedő feltételes mondatokban történhetett:

(10) *Nem, nem: bár más mit tegyen, a mi szívünk hű legyen* (Csokonai Vitéz Mihály: Alku (1797))

(11) *mellyek nélkül, bár ki mit mond is, soha tartóslag egyesület nem állhat*

(Széchenyi István: Magyar játékszínről, 1832)

Hivatkozások:

Abrusán, M. 2007. Even and free-choice any in Hungarian. Proc. of SuB 11, 1–15.

Aguilar-Guevara, A. et al. 2010. Indefinites as fossils: a synchronic and diachronic corpus study. Ms, University of Amsterdam.

Bende-Farkas, Á. 2014. Minden valaki–Az ómagyar kori vala-kifejezések értelmezéséhez. 10-41.

Bende-Farkas, Á. 2015. The landscape of universal quantification in Old Hungarian. ALH 62. 223–261.

Czuczor G. és Fogarasi J. 1862-1874. A magyar nyelv szótára. MTA.

Degano, M. & M. Aloni. 2022. Indefinites and free choice. NLLT 40.2: 447-484.

Giannakidou, A. 2001. The meaning of free choice. L&P 24. 659–735.

Gianollo, Ch. 2018. Indefinites between Latin and Romance. OUP, 2018.

Halm, T. 2016a. The Syntactic Position and Quantificational Force of FCIs in Hungarian. ALA 63 (2), 241-276.

Halm, T. 2016b. The Grammar of Free-Choice Items in Hungarian. PhD diss., PCCU.

Hirsch, A. 2016. A compositional semantics for wh-ever free relatives. Proc. of SuB 20, 341–358.

Horger, A. 1914. Régi török jövevényszavaink hangtani tanulságaihoz III. MNy 10: 107-117.

Kassai, J. 1817. Magyar nyelv-tanító könyv [...].

Klemm A 1928. Magyar történeti mondattan.

Rawlins, K. 2013. (Un)conditionals. NLS 40(2). 111–178.

Simon E. & Sass B. 2012. Nyelvtechnológia és kulturális örökség, avagy korpuszépítés ómagyar kódexekből. In: ÁNyT, 243-264.

Simonyi, Zs. 1881. A magyar kötőszók, egyúttal az összetett mondat elmélete.

Szabolcsi, A. 2019. Unconditionals and Free Choice Unified. Proc. of SALT 29, 320-340.

Anders Holmberg – Heete Sahkai – Anne Tamm: Az észti V2-szórend történeti aspektusai

Bevezetés. Az észti V2-nyelv (a finit ige a második pozíciójában áll), így a germán nyelvekhez hasonlít (l. pl. Lindström 2017). Vagyis az észti nyelvre jellemző, hogy a véges (finit) ige az „egyenes” szórendű tagmondatban szigorúan a második összetevőként szerepel. Az előadás a germán és az észti V2-nyelvek közötti egyik fő különbségről szól: a kiegészítendő kérdőmondatokról, és a V2 szórend lehetséges történeti eredetéről és a V2 szórend észti nyelvbe való aszimmetrikus átvételének következményeire összpontosít.

Háttér. A diakrón szempont. Jó okunk van azt feltételezni, hogy az észti V2 szórend a germán nyelvekkel való nyelvi érintkezés hatására alakult ki. Először is, a világ nyelveiben a V2-es nyelvek viszonylag ritkán fordulnak elő (Holmberg 2015, Woods & Wolfe 2020), ezek közül a legjobban tanulmányozottak a germán nyelvek (a modern angol kivételével, mely nem V2-nyelv). Másodszor, az uráli nyelvek közül az észti az egyetlen V2-nyelv. Harmadszor, az észti nyelvnek hosszú érintkezési időszaka volt a germán nyelvekkel. Végül pedig az észti többi jelentős kontaktnyelve, mint például az orosz vagy a balti nyelvek, nem V2-es nyelvek.

Kutatási kérdés. Az alábbi forráskönyvek közül melyik valószínű, illetve melyik zárható ki az észti nyelv V2 szórendjének forrásaként?

- Érintkezés az alnémet nyelvvel a 13-17. században.
- Érintkezés a korai írott észti és/vagy a 17-18. századi felnémet nyelvvel.
- Későbbi érintkezés a német nyelvvel.

Adatok. Egy különbség a germán és az észti V2 között: a kiegészítendő kérdések. A germán és az észti V2 között számos különbség van, mint például a V2 előfordulása az észti beágyazott mondatokban, vagy kivételes hiányának különféle esetei az észti kijelentő főmondatokban. Az előadás egy, a germán és az észti V2 között megfigyelhető további jelentős különbségre összpontosít. A germán nyelvekben a V2 szórend egy főmondati jelenség, amely kijelentő mondatokban és kiegészítendő kérdőmondatokban egyaránt megjelenik. Az (1) példa viszont az észti kijelentő mondatok (a) és a kiegészítendő kérdőmondatok (b) közötti szórendbeli különbséget mutatja.

(1) a.	Homme	(küpseta-b)	Mari	kooki	(*küpseta-b).
	holnap	süt-3SG	M.NOM	süti.PAR	süt-3SG
	‘Holnap Mari sütit süt.’				
b.	Millal	(küpseta-b)	Mari	kooki	(küpseta-b)?
	mikor	süt-3SG	M.NOM	süti.PAR	süt-3SG
	‘Mikor süt Mari sütit?’				

A V2 szórend eltérő előfordulása az észti kijelentő és kérdő mondatokban felveti a kérdést, hogy hogyan alakult ki ez az aszimmetria: vajon a V2 szórend kezd a kérdő mondatokból lassan eltűnni, vagy soha nem is alakult ki teljesen?

Módszer és kutatási anyag. Az észti nyelv történeti korpusza (*Vana kirjakeele korpus*, www1) alapján megállapítjuk a dominánsan német nyelvű szerzők, például Georg Müller és Heinrich Stahl korai írott észti nyelvének szórendjét. Megvizsgáljuk, hogy van-e főmondati kijelentő és kérdőmondati aszimmetria olyan korai szövegekben, amelyek észti-domináns kétnyelvű íróknak tulajdoníthatók (Anton Thor Helle), vagy amelyet egy biztosan észti-domináns szerző írt (Friedrich Reinhold Kreutzwald). Ezeket az adatokat a modern észti adatokkal hasonlítjuk össze, ahol a V2 az alapértelmezett szórend a kijelentő főmondatokban, de kevésbé preferált szórend a főmondati kiegészítendő kérdőmondatokban, amelyekben az ige túlnyomórészt a mondat végén áll (Vfin).

Eredmények. A dominánsan németajkúak által írt korai észti szövegek, Georg Müller 1600-1606-os prédikációinak kéziratai és Heinrich Stahl 1632-es *Hand- und Hausbuch* I. (katekizmus) című kéziratának a V2 azonos arányát mutatták a kijelentő és kérdő főmondatokban. Az észti-domináns kétnyelvűeknek tulajdonított korai szövegek (Anton Thor Helle 1732-es *Kurtzgefasste Anweisung zur Ehstnischen Sprache* című művének mellékletét képező tíz illusztratív dialógus), ill. egy észti szerző által írt szövegek (Friedrich Reinhold Kreutzwald 1840-50-es szövegei, a korai észti írásbeliség legkorábbi észti szerzője a korpuszban) azonban a mai észtihez hasonló képet mutatnak: a kijelentő mondatokban a V2-es szórend, a kérdő mondatokban pedig a mondatvégi igét tartalmazó szórend dominál.

Diszkusszió. Az eredmények arra utalnak, hogy a V2-es szórend a 19. század előtt került átvételre, mivel már 1732-ben is jelen van. A V2 mintázata arra utal, hogy az igemozgatás a kijelentő főmondatokban a kiegészítendő kérdőmondatok előtt jelent meg, de a folyamat soha nem grammatizálódott. Ezért a V2 ma csak a kijelentő mondatokat jellemzi, a kiegészítendő kérdőmondatokat nem. A kontaktus fent felvázolt forgatókönyvei közül kettő marad: a 13-17. században az alnémet nyelvvel való érintkezés, valamint a korai észti és/vagy a 17-18. századi felnémet nyelvvel való érintkezés (vö. Metslang és Habicht 2019). Így kizárjuk, hogy a német nyelvvel való későbbi érintkezés lenne az észti nyelvre jellemző V2-es szórend forrása.

Összefoglaló. A germán nyelvben a V2 főmondati jelenség, amely főmondati kijelentésekben és kiegészítendő kérdésekben egyaránt megjelenik. Az észti nyelvben a V2 a kijelentő főmondatok alapértelmezett szórendje, de a V2 viszonylag ritka a kiegészítendő kérdésekben, az utóbbiakban az ige inkább a mondat végén áll. Ezt az észti V2-es jellegzetességet az igemozgatás nem teljes grammatizáltságának tulajdonítjuk. Miután összehasonlítottuk a modern észti adatokat a diakrón korpuszadatokkal, a nyelvi érintkezés két lehetséges forgatókönyve maradt: kontaktus az alnémet nyelvvel a 13-17. században, ill. kontaktus a korai észti írott nyelvvel és/vagy a 17-18. századi felnémet nyelvvel.

Hivatkozások

- Holmberg, Anders. 2015. Verb second. In Kiss, Tibor; Alexiadou, Artemis (eds.), *Syntax – an International Handbook of Contemporary Syntactic Research* [HSK Series], 343–384. Berlin: Walter de Gruyter Verlag.
- Lindström, Liina. 2017. Lause infostruktuur ja sõnajärg [A mondatok információszerkezete és szórendje]. In M. Erelt and H. Metslang (eds.), *Eesti keele süntaks*. (Eesti keele varamu, 3.). 547–565. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Metslang, Helle; Habicht, Külli. 2019. XIX sajandi eesti kirjakeel – vahekeelest sulandkeeleks. 19. századi írott nyelv - a köztes nyelvtől az olvasztó-tégelybe került amalgám nyelvig *Emakeele Seltsi aastaraamat* 64, 111–140. DOI: 10.3176/esa64.04.

Woods, Rebecca; Wolfe, Sam. (eds.). 2020. *Rethinking Verb Second*. Oxford University Press.

www1 = vakk.ut.ee /Vana kirjakeele korpus/

Huszthy Bálint: Az írás hatása a nyelvi változásra

Közhelyszerű gondolat, hogy az írás másodlagos a beszédhez képest, így nem a nyelvek hangzása igazodik a szavak és mondatok írásképehez, hanem a leírási konvenciók igazodnak a nyelvi rendszerhez. A nyelvek írott változata valójában diakrón jellegű rögzítése a beszélők helyesnek érzett, szinkrón beszédmegnyilvánulásainak, így az írás alapvetően nincs hatással a nyelvi változásra (vö. Mountford 1990). Előadásomban azonban ellenpéldákat szeretnék bemutatni, melyek igazolják, hogy – ha kisebb mértékben is – a nyelvek írásmódja, helyesírása is lehet befolyással a nyelvi változásra; ez a tény pedig felelősséggel ruházza fel a helyesírási reformok kezelőit, akiknek egy-egy változtatással a nyelv rendszerébe is lehet beleszólásuk.

A nyelvészek általános véleménye, hogy egy írásrendszer megváltoztatása (pl. ábécéváltás) nem változtatja meg egy nyelv fonológiáját (vö. Uldall 1944; Abercrombie 1965; Stubbs 1980; stb.); így például a török hangtan nem változott meg az arabról latin betűs írásra való átállás után, ugyanígy a vietnámi sem a kínai-típusú írásról a latin betűs írásra váltás után, és számos más példát lehetne sorolni. Ha azonban közelebbről megvizsgáljuk egy-egy ábécéváltáson átesett nyelv hangtanát, mégiscsak találunk apróbb módosulásokat. A román 1920 után állt át véglegesen a cirillről a latin betűs írásra, és ez módosította egyik diftongusának kiejtését: a /ja/ hangsornak korábban a я betű felelt meg, ám a változtatás után a leírása ea lett, és a kiejtésben ez a kételemű magánhangzó-kapcsolat az /e/ és az /a/ magánhangzók találkozásaként kezdett megvalósulni (a beszélők sokszor két szótagúnak is érzékelik az /ea/ hangsort). Egy jóval későbbi, 1990-es román helyesírási reform ugyancsak nyelvi változást eredményezett: a létige korábban î-vel írt, magas nyelvállású, centrális [i] magánhangzóját (pl. *sînt* 'vagyok, vannak') latinizáló u-ra cserélték (pl. *sunt, suntem, sunteți*) azzal a kikötéssel, hogy a kiejtése [i] marad; ám a fiatalok igen hamar [u]-val kezdték ejteni az igét, melynek a mára elterjedt új kiejtése teljes mértékben az új helyesírást követi (vö. Firică 2009).

Az ilyen és ehhez hasonló változások azt sejtetik, hogy más, helyesírási reformon átesett nyelvek rendszerében is történhettek írásképp által sugallt módosulások; találunk ilyen például a kínaiban is, az egyszerűsített írásmód, illetve a pinjin hatására (Zhang–Damian 2012). Ám leginkább olyan nyelvek vannak változásnak kitéve, amelyek helyesírásában nagy szerepe van a kiejtés szerinti írásmódnak (fonéma-graféma megfelelésnek), így a beszélők elhiszik, hogy úgy írják a szavakat, ahogyan ejtik, illetve úgy kell ejteni azokat, ahogy írják, ez azonban az írás konvencionális volta miatt sosem lehet igaz (vö. Brewer 2008).

Az előadásban elsősorban olyan magyarból és olaszból vett példákat igyekszem bemutatni, melyek általános tendenciákat rajzolnak ki az írásképp nyelvi változásra való hatásaival kapcsolatban. Mindkét nyelv helyesírása erősen épít a kiejtés szerinti írásmódra, ám a magyar az olasszal ellentétben időről időre frissíti a szabályzatot (az AkH. 12. kiadása számos változtatással élt is a beszélők aktuális nyelvhasználatából merítve, elsősorban hosszú-rövid magán- és mássalhangzók, valamint külön- és egybeírás terén).

Az olasz köznyelv egy olyan normatív változat, mely csak az írott nyelvre vonatkozik, a dialektusok sokasága miatt nincs normatív olasz kiejtés (vö. Krämer 2009); ám szintén éppen ezért a beszélők gyakran a szavak írott alakjára támaszkodnak, ha köznyelven kívánnak megszólalni. A standard változat helyesírása több ízben megváltoztatta egyes dialektusok (illetve regionális köznyelvi változatok) hangtanát. Például az északolasz dialektusok többségében nem voltak hosszú mássalhangzók, ám a firenzei alapú írott köznyelv hatására számos szót hosszú mássalhangzóval kezdtek ejteni az északolaszok is. A legjellemzőbb példa a *raddoppiamento sintattico* jelensége: egy szótagú szavak után mássalhangzónyúlás következik be a közép- és délolasz változatokban, amit

esetekben a helyesírás is jelöl, pl.: *a me* [am'me] 'nekem' vs. *addio* 'viszlát' (< *a Dio*), *accanto* 'mellett' (< *a canto*), *sebbene* 'feltéve' (< *se bene*), *oppure* 'vagy' (< *o pure*) stb. Az egybeírt és hosszú mássalhangzóval jelölt alakokat azon dialektusok beszélői is jobbra hosszú mássalhangzóval ejtik, melyekben történetileg nincsenek hosszú mássalhangzók.

Az íráskép jelentősen befolyásolja az idegennyelv-tanulást is, illetve az újabb jövevényszavak átvételét, az inputot ebben az esetben ugyanis gyakran a szavak írott formája képviseli, amit a beszélők anyanyelvüknek vagy internyelvüknek megfelelővé alakítanak. Így kerültek hosszú mássalhangzók sok germán jövevényszóba a magyarban és az olaszban, pl. ang. *dollar* ['dalər] > magy. *dollár*, ol. *dollaro* (illetve a magyarok és az olaszok jellemző idegen akcentusába is, pl. ang. *summer* ['sʌmə] > magy. ['sammør], ol. ['sammer]). A geminációnál is nagyobb hatása van a laringális fonológiának: olyan nyelvekben ugyanis, melyekből hiányzik a zöngésségi ellentét (pl. angol, német, kínai stb.), a latin (vagy más) ábécé „zöngés” betűi (pl. *b, d, g*) zöngés ejtésre készítetik a zöngenyelvek beszélőit (pl. magyar, újlatin és szláv nyelvek), mind idegen akcentusukban, mind jövevényszó-átvételkor (vö. Balogné Bérces 2017). Például az ang. *bed* 'ágy' szó autentikus ejtése valójában ahhoz hasonlít jobban, amit a magyar vagy olasz beszélők a *pet* 'háziállat' szónak tulajdonítanak, ám a szó zöngés mássalhangzókkal került ezekbe a nyelvekbe, pl. magy. *bed & breakfast* ['bedembre:kfast], ol. *bed* ['beddә] 'olcsó szállás'.

Az írás nyelvi változásra való hatásainak elméleti megközelítése a közelmúltban megjelent a nemzetközi tudományos palettán (vö. Alario–Perre–Castel–Ziegler 2007; Brewer 2008; Rastle–McCormick–Bayliss–Davis 2011; Grippando 2018, 2019; stb.). Érdemes lenne a kutatási irányt a magyar (illetve olasz) gyakorlatba is átültetni, így az többek között a leendő helyesírási reformok és szabályzatfrissítések javára is válhat, valamint gyümölcsöző átmeneti területet képezhet az írott és a beszélt nyelv tanulmányozása között.

Hivatkozások:

- Abercrombie, David (1965). Writing systems. In: *Studies in Phonetics and Linguistics*, Oxford: Oxford University Press, 86–91.
- Alario, F.-Xavier – Laetitia Perre – Caroline Castel – Johannes C. Ziegler (2007). The role of orthography in speech production revisited. *Cognition* 102: 464–475.
- Balogné Bérces Katalin (2017). A News Feedem a Facebookon: Fonológialapú laringális nyelvtipológia. *Nyelvtudományi Közlemények* 113: 147–166.
- Brewer, Jordan (2008). *Phonetic Reflexes of Orthographic Characteristics in Lexical Representation*. The University of Arizona.
- Firică, Camelia (2009). The phonetic or the etymological principle in Romanian orthography? *Govor = Speech* 26(1): 53–62.
- Grippando, Shannon (2018). More characters, longer speech: Effects from orthographic complexity in Japanese. *Proceedings from Texas Linguistics Society Conference* 17: 27–38.
- Grippando, Shannon (2019). Sounds over Symbols? The Role of Auditory Cues in Orthographically-Correlated Speech Behavior. *Languages* 4(3):72.
- Krämer, Martin (2009). *The Phonology of Italian*. Oxford: Oxford University Press.
- Mountford, John (1990). Language and writing-systems. In: Neville Edgar Collinge (szerk.) *An Encyclopedia of Language*, London: Routledge, 378–396.
- Rastle, Kathleen – Samantha F. McCormick – Linda Bayliss – Colin J. Davis (2011). Orthography influences the perception and production of speech. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition* 37: 1588–1594.

- Stubbs, Michael (1980). *Language and Literacy: The Sociolinguistics of Reading and Writing*. London: Routledge.
- Uldall, Hans Jørgen (1944). Speech and writing. *Acta Linguistica* 4: 11–16.
- Qingfang, Zhang – Markus F. Damian (2012). Effects of orthography on speech production in Chinese. *Journal of Psycholinguistic Research* 41: 267–83.

Kubitsch Rebeka – Sipőcz Katalin – Szeverényi Sándor: Az érzékelésigék rendszerének történeti szempontú vizsgálata az udmurt, manysi és nganaszan nyelvekben

Előadásunkban három uráli nyelv (manysi, nganaszan, udmurt) érzékelésige-rendszerét mutatjuk be. Vizsgálati keretünket Viberg klasszikus (1984) és bővített tipológiai kutatásai (2019) adják.

Kutatásunk fő motivációja annak a kérdésnek megválaszolása, hogy a nem-vizuális érzékelés evidencialitás (hagyományos uralisztikai megnevezése: auditívusz) mutat-e összefüggést az adott nyelv érzékelésige-rendszerével. Jelen előadásunkban ennek a munkának az első fázisát mutatjuk be, tehát a három nyelv érzékelésige-rendszerét elemezzük. Viberg (2019: 35) és Aikhenvald – Storch (2013) is megjegyzi, hogy az evidencialitás és az érzékelésigék közötti összefüggések még mindig nem eléggé kutatottak (vö. Whitt 2010, Squartini 2018: 279-281).

Viberg azt vizsgálta, hogy az érzékelés-modalitás rendszer a különböző nyelvekben miként tagolódik az egyes érzékterületek (látás, hallás, tapintás, ízlelés, szaglás), valamint az érzékelésigék szintaktikai-szemantikai sajátosságai alapján (vö. az 1. táblázatban a magyar nyelv érzékelésigéinek rendszerét, Kicsi 2001: 187).

1. táblázat: A magyar nyelv érzékelésige-rendszere

	látás	hallás	szaglás	ízlelés	tapintás
statív	<i>lát</i>	<i>hall</i>	<i>érez</i>	<i>érez</i>	<i>érez</i>
aktív	<i>néz</i>	<i>hallgat</i>	<i>szagol</i>	<i>ízlel</i>	<i>tapint</i>
passzív	<i>látszik</i>	<i>hallatszik</i>	<i>éreződik</i>	<i>éreződik</i>	<i>éreződik</i>

A három vizsgált nyelv az érzékelésige-rendszerét tekintve különböző, azonban a manysi és a nganaszan közelebb áll egymáshoz (a hallás területének igéi terjednek át részlegesen a szaglás, ízlelés és tapintás területére), az udmurt ezzel szemben differenciáltabb képet mutat.¹

Diakrón szempontból a következő kérdéseket kívánjuk tárgyalni:

A vizsgált nyelvek érzékelésigéit etimológiai szempontból is elemezzük és összevetjük az UEW-ben található releváns etimológiákkal. Az uralonet (az UEW online változata) 37 etimológiát sorol az érzékelésigék közé. Az egyes etimológiákban felvázolt jelentésváltozások nem minden esetben felelnek meg a tipológiai ismereteknek (az UEW munkálatai idején az érzékelésigék tipológiai szempontú kutatása még nem volt széles körben ismert). A mai tipológiai tudásanyag, valamint a vizsgált uráli nyelvek érzékelésigéinek elemzése felveti az UEW-ben található ide kapcsolódó rekonstrukciók alapjelentéseinek felülvizsgálatát.

Az evidencialitás és az érzékelésigék rendszerének összefüggéseit tekintve, a vizsgált nyelvek alapján a két terület között szisztematikus megfelelés nem mutatható ki (ugyanakkor kapcsolódási pontok találhatóak, pl. az udmurt *šödske* 'úgy tűnik, úgy látszik' episztenciális partikula és a *šödiškyn* 'éreződik' ige kapcsolata, vagy az inszubordinációval keletkezett evidenciális kategóriák és az érzékelésigék kapcsolata). A nganaszan auditívusz kialakulása sem függ a nyelv érzékelésige-rendszerétől,

¹ Az evidenciálisrendszerüket tekintve viszont az udmurt és manysi nyelvek mutatnak hasonlóságot, és a nganaszan nyelv komplexebb rendszere tér el (Kubitsch – Sipőcz – Szeverényi, megjelenés előtt).

ugyanakkor a kategória vibergi rendszerben történő leírása alapján pontosabb kép alkotható a nyelvről az auditívus funkcionális sajátosságairól.

Hivatkozások:

- Aikhenvald, A. Y. – Storch, A. 2013. Linguistic expression of perception and cognition: a typological glimpse. In: Aikhenvald, A. Y. – Storch, A. (szerk.): *Perception and Cognition in Language and Culture*. Leiden: Brill.
- Kicsi Sándor András 2001. Az 'érzékelés'-t jelentő igék három csoportjáról. In: Gecső Tamás (szerk.): *Kontrasztív szemantikai kutatások*. Budapest: Tinta Könyvkiadó, 186–189.
- Kubitsch, Rebeka, Sipőcz, Katalin & Szeverényi, Sándor (megjelenés előtt). Ethno-syntax in language learning: Evidentiality in Uralic Languages. In: Minati Panda, Suneeta Mishra & Judit Baranyi (eds.): *From Principles to Praxis: How linguistic theories interact with language learning and pedagogy*. Springer.
- Squartini, Mario 2018. Extragrammatical expression of information source. In: Aikhenvald, A. Y. (ed.): *The Oxford Handbook of Evidentiality*. Oxford: OUP, 273-285.
- Viberg, Å. 1984. The verbs of perception: a typological study. In: B. Butterworth (ed.): *Explanations for language universals*, 123-162. Berlin: Mouton
- Viberg, Å. 2019. Phenomenon-Based Perception Verbs in Swedish from a Typological and Contrastive Perspective. *Syntaxe & Sémantique*, n° 20, 2019, Perception, perceptibilité et objet perçu.... 17-48.
- Whitt, R. J. 2010. *Evidentiality and Perception Verbs in English and German*. Bern: P. Lang.

Mus Nikolett: Lexikai szófajváltás tundrai nyenyec nyelvjárásokban: kérdő határozószó kialakulása kérdő ige(név)ből

A lexikai szófajváltásnak az az esete, amikor egy igenéből határozószó keletkezik általánosan megfigyelt jelenség a nyelvekben. Kérdő határozószók viszont csak ritkán alakulnak ki igenéből. Ennek egyik lehetséges magyarázata az, hogy a kiindulásul szolgáló kérdő ige kategóriája is nagyon kevés nyelvben fordul elő (vö. Hagège 2008). A tundrai nyenyec keleti nyelvjárásaiban (Taz, Tajmir nyelvjárások) megfigyelhető, hogy a *xǎʔman-* ‘mit mond’ jelentésű kérdő ige igenévi (konverbiumi) alakja (*xǎmanč*) ‘miért’ jelentésű kérdő adverbiumként használatos. Előadásomban korpuszban talált adatok alapján azt vizsgálom, hogy a kérdő ige konverbiumi alakjának (a) milyen a szerkezete és szintaktikai viselkedése, (b) mi a pontos grammatikai szerepe és (c) milyen szerkezeti pozíciót foglal el a mondatban.

A kérdő igenév megfigyelt nyelvtani tulajdonságai alapján amellet fogok érvelni, hogy a szóban forgó nyelvjárásokban a *xǎmanč* kérdő igenév nem egy radikálisan csonkolt beágyazott mondat alaptagja, hanem kérdő határozószó. Mivel maga a kérdő ige is egy feltételezett történeti változás eredménye, az alábbi változási irányt vázoló fel:

(1) kérdőszói tárgy + ‘mond’ > kérdő ige > határozói szerepű kérdőszó (‘miért’)

A fenti változással együttjáró szintaktikai folyamatok a következők:

1. kérdőszói tárgy inkorporációjával a kérdő ige kialakulása
2. a kérdő ige határozói mellékmondat alaptagja igenévi formában (a kérdő igének van bővítője, szintaktikai pozíciója kötött(ebb))
3. kérdő határozószó (a kérdő igének nincsen bővítője, szintaktikai pozíciója viszonylag szabad)

A tundrai nyenyecben – mint a nyelvekben általában – vannak olyan kérdőszók, amelyek toldalékoltak, vagy valamely más összetevővel összetett kifejezést alkotnak. A legtöbb tundrai nyenyec nyelvjárásban a ‘miért’ jelentésű kérdőszó a ‘mi’ jelentésű kérdőszóból képezett (2a–b).

- (2) a. *ŋǎmke* ‘mi’ > *ŋǎmkee(?)* ‘miért’
b. *ŋǎmke* ‘mi’ > *ŋǎmke? je?emná* ‘miért’

A Taz és Tajmir nyelvjárásokban ‘miért’ jelentésben a ‘mit mond’ jelentésű kérdő ige igenévi (konverbiumi) alakja használatos (3).

- (3) *xǎman-č ʔuko-n? to-n?*
mit.mond-cvb itt-dat jön-2sg
‘Miért jöttél ide?’

Azt hogy határozói mellékmondat igenévi alaptagjából határozószóvá váló változási irány nyitva van a nyelvben mutatja, hogy a kérdő ige általánosan előfordul határozói mellékmondat alaptagjaként. A (4)–(5) példában a kérdő ige a *-ʔma-* nomen actionis igenévi alakban szerepel. Ez az igenév felvehet

egyeztető morfémákat (ti. birtokos személyragokat), számjelet és esetragot. A beágyazott mondat lexikális alanya genitivuszi esetben szerepel.

- (4) *ńiśa-nd xǎʔma-ʔma-mʔ namda-ra-ś.*
apa-gen.2sg mit.mon-an-acc hall-2sg-pst
'Hallottad, (hogy) mit mondott az apád.'
- (5) *ńiśa-nd teńana xǎʔma-ʔma-xada-ndaʔ teńewa-nʔ*
apa-gen.2sg tegnap mit.mond-an-abl-poss.3sg tud-2sg-pst
'Tudod, (hogy) mit mondott az apád tegnap?'

A kérdő ige a nomen actionis végződés helyett a kérdéses nyelvjáráásokban konverbiumi végződést vesz fel (6).

- (6) *xǎman-č ja-ʔ xora-mʔ xadábí-nʔ*
mit.mond-cvb föld-gen rénszarvas-acc öl-2sg
'Miért ölted meg a mamutot?'

A fenti szerkezetben a kérdő ige igenévi alakja invariáns (ahogyan a konverbiumok a nyelvben általában), vagyis nem vesz fel a fenti (4)–(5) mondatokban szereplő igenévhez járuló egyeztető toldalékot és/vagy számjelet, esetragot. Továbbá nincsen olyan példa, amiben az igenévnek kitett alanya lenne. Ezek arra utalnak, hogy a kérdő igenév nem mellékmondati állítmányként használatos, hanem határozószóként.

A kérdő igenév a vizsgált mondatokban a főmondati alanyt követő és a főmondati lexikális/névmási tárgyat megelőző pozícióban jelenik meg (7)–(8). Ezt a szerkezeti helyet foglalják el általában a szabad határozók a nyelvben.

- (7) *ńa-ńi xǎman-č pǎdara-nʔ xǎjaʔ*
barát-1sg mit.mond-cvb erdő-dat megy.3sg
'Miért ment a barátom az erdőbe?'
- (8) *xǎman-č śími xadábí-nʔ*
mit.mond-cvb 2sg.acc öl-2sg
'Miért öltél meg engem?'

További, bár kétségtelenül gyengébb érvként szolgálhat az, hogy a kérdő igenév minden mondatban kérdést implikál. Ez nem lenne kötelező abban az esetben, ha beágyazott kérdés alaptagja lenne a kérdő igenév.

Szakirodalom

Hagège, Claude 2008. Towards a typology of interrogative verbs. *Linguistic Typology* 12: 1–44.

Nemesi Attila László: Az igekötős igéből *-ható/-hető* képzővel létrehozott szóalak tagadó állítmányi szerepben: (nem) elképzeltető, hogy nyelvi változás?

A folyamatban lévő nyelvtani változások tetten érése annyiban hasonlít a nyelvemlékes kor előttiékre (l. pl. É. Kiss 2014), hogy nem dokumentálható a változás egésze, csupán gyakorisági tendenciákból, nyelvészeti érvekkel valószínűsíthetjük lezajlásukat. Nem árt az óvatosság, hiszen előfordult már, hogy a szakirodalom szinte egyöntetűen mai nyelvi változásként emlegetett egy jelenséget, ám a későbbi empirikus vizsgálatok ezt nem támasztották alá (l. pl. Kontra 2012). Az elsősorban stilisztikai és nyelvművelő munkáiról ismert Kemény Gábor (l. 2004, 2010) a 80-as évek elején figyelt fel az igekötős igék szófajlag folyamatos melléknévi igenévként besorolt *-ható/-hető* képzős alakjainak szerinte tendenciaszerű viselkedésváltozására tagadó állítmányi szerepben: mint azt az alábbi friss sajtócikkcím (1a) mutatja, az igekötő sokszor nem válik el, pedig hagyományosan el szokott (1b). Tegyük hozzá: van egy harmadik, kissé választékosnak ható szórendi változat is, amelynél az igekötő megelőzi a tagadószt (1c).

- (1) a. Maruzsa Zoltán: *Nem elképzeltető*, hogy a fűtés költségei miatt távoktatást rendeljenek el (Index, 2022. augusztus 25.)
- b. A magyarság *nem képzeltető* el Európa nélkül, de Európa is szegényebb lenne nélkülünk. (Magyar Nemzet, 2022. 08. 19.)
- c. Pedig a nők áldozathozatala nélkül semmilyen változás(,) semmilyen haladás *el nem képzeltető* – fogalmazott Karácsony. (Telex.hu, 2020. 10. 23.)

Az előadás két kérdés megválaszolásához szeretne közelebb jutni. Az egyik, hogy valóban terjedőben van-e az (1a) típus az (1b) rovására az elmúlt évtizedekben (illetőleg: mi a helyzet az (1c)-vel). A másik, hogy amennyiben igenlő választ kapnánk az első kérdésre, milyen nyelvrendszerbeli ok(ok)kal magyarázhatnánk a változást, azaz mi indíthatta el és lendíti előre ezt a morfoszintaktikai folyamatot.

Az első kérdésre nem a szociolingvisztikából ismert terepmunkával és felméréssel (látszólagos- vagy a jelenben nem is kivitelezhető valóságosidő-vizsgálattal), hanem nyelvi korpuszok elemzésével próbálom meg választ adni. Két korpuszban végzek gyakorisági kutatást: a Magyar történeti szövegtárban (nytud.hu) és a magyar országgyűlés plenáris üléseinek jegyzőkönyveiben (library.hungaricana.hu/hu/collection/ogyk_on1990/). Azért esett a választás ezekre, mert az előbbi nagy mennyiségű írott szöveget – főleg szépirodalmi műveket – tartalmaz, míg az utóbbi a kötöttek (felolvasottak) mellett félkötött és spontán beszédek is (vö. Lanstyák 2009). A kiinduló hipotézisem az, hogy a Magyar történeti szövegtárban jelen lesz ugyan kisebb arányban az (1a) változat, de nem lesz kimutatható kiugró növekedés a jelenhez közeledve, tudniillik a szépirodalom és a tudományos írásbeliség nyelvileg konzervatívabb; az országgyűlési korpuszban viszont 1990-től 2020-ig vizsgálva (jobban) meg fog látszani a változás a beszélt nyelvi jelleg és a parlamenti beszédműfajok sajátosságai miatt.

A második kérdésre analógiás szemléletű válaszjavaslatokat fogok kínálni, ami a nyelvi változások témakörében bevett magyarázatípusnak számít (l. pl. Szentgyörgyi 2013). Miután áttekintem, mit mond a szakirodalom a *-ható/-hető* képzőről (egyesek szerint képzőbokróról), adja magát az összevetés egyrészt a *-hatatlan/-hetetlen* képzős alakok állítmányi helyzetben való megjelenésével (2a–b), másrészt a nem jelen idejű és nem kijelentő módú formákkal (2c–f).

- (2) a. *Nem elképzelhetetlen, hogy a fűtés költségei miatt távoktatást rendeljenek el.*
 b. **Nem képzelhetetlen el, hogy a fűtés költségei miatt távoktatást rendeljenek el.*
 c. *Nem volt elképzelhető, hogy a fűtés költségei miatt távoktatást rendeljenek el.*
 d. **Nem volt képzelhető el, hogy a fűtés költségei miatt távoktatást rendeljenek el.*
 e. *Ne legyen elképzelhető, hogy a fűtés költségei miatt távoktatást rendeljenek el.*
 f. **Ne legyen képzelhető el, hogy a fűtés költségei miatt távoktatást rendeljenek el.*

Szem előtt tartva, hogy jelzőként egyébként sem válhat el az igekötő, csak állítmányi pozícióban, a szintaktikai szóvá válás és a szófaji átértékelődés több irányból kap nyelvrendszerbeli támogatást.

Kemény Gábor azt is észrevette, hogy az igekötő el nem válása akkor is előfordul, amikor a mondat nyelvtanilag állító ugyan, de „az állítmány előtt hangsúlyos mondatszakasz áll” (3a). Az olyan negatív polaritású határozók után, mint az *alig*, *nehezen*, *ritkán* stb., szintén előfordul, hogy nem válik el az igekötő (3b–e), de hogy a tagadásos szerkezet hat ezekre, vagy fordítva, az külön kutatás tárgya lehet.

- (3) a. Ezek a célok azonban *csak korlátozott mértékben megvalósíthatók.*
 b. Mark Zuckerberg ugyan eleinte teljesen ingyenes internetelérésről beszélt, de ez gyakorlatilag *alig oldható meg*, hisz minden helyszínen meg kell állapodni a legnagyobb szolgáltatókkal. (Digit.Mandiner.hu, 2016. 02 12.)
 c. A munkába járás *alig megoldható* (Magyar Narancs, 2013. 12. 31.)
 d. *Nehezen állapítható meg*, hogy egy-egy szó honnan ered. (Magyar Nemzet, 2022. 07. 05.)
 e. Hogy Kádár győzködése vezetett-e Rajk engedelmes vallomástételéhez, ma már *nehezen megállapítható*. (Mult-kor.hu, 2022. 09. 24.)

Hivatkozások

- É. Kiss Katalin 2014. Milyen volt az ősmagyar mondatszerkezet? In: É. Kiss Katalin – Hegedűs Attila (szerk.): *Nyelvelmélet és diakrónia 2*. PPKE BTK, Elméleti Nyelvészet Tanszék – Magyar Nyelvészeti Tanszék. Piliscsaba. 84–102.
- Kemény Gábor 2004. Tendenciaszerű nyelvi változások leírása és értékelése. In: Büky László (szerk.): *A mai magyar nyelv leírásának újabb módszerei VI. Nyelvléírás és nyelvművelés, nyelvhasználat, stilisztika*. Szegedi Tudományegyetem. Szeged. 83–93.
- Kemény Gábor 2010. *A nyelvtől a stílusig. Válogatott tanulmányok, cikkek*. Tinta Könyvkiadó. Budapest.
- Kiefer Ferenc 1998. Alaktan. In: É. Kiss Katalin – Kiefer Ferenc – Siptár Péter: *Új magyar nyelvtan*. Osiris Kiadó. Budapest. 185–289.
- Kontra Miklós 2012. Mai magyar nyelvi változások (látszólagos- és valóságosidő-vizsgálatok). *Nyelvtudományi Közlemények* 108. 357–380.
- Lanstyák István 2009. *A magyar beszélt nyelv sajátosságai*. Stimul. Pozsony.
- Szentgyörgyi Szilárd 2013. Analógia – diakrón szemmel. In: Kádár Edit – Szilágyi N. Sándor (szerk.): *Analógia és modern nyelvléírás*. Erdélyi Múzeum-Egyesület. Kolozsvár. 215–234.

Rákosi György: Adalékok a visszaható névmási birtokosok történeti fejlődéséhez

Az anaforikus birtokosok kódolására több párhuzamos stratégia is létezik a magyarban. Az egyik ilyen, mind a szinkrón rendszerben, mind történetileg jelöltnek számító stratégia a visszaható névmások birtokosi használata (a történeti adatokhoz lásd Kertész 1911 és Ferenczi 1993, a mai magyar adatokhoz pedig É. Kiss 1987, Rákosi 2014, 2020). Jelen előadás ennek a szerkezetnek két olyan, a személyes névmással bővített változatát vizsgálja, melyek elsősorban a középmagyar korra voltak jellemzők, és melyek a mai magyar nyelvváltozatban már nem számítanak grammatikusnak. Az előadásban megmutatom, hogy a kétfajta összetett birtokos két, teljesen elkülönülő szintaktikai szerkezettel bírt, és eltérő okok miatt veszték ki a XX. századra a standard magyar nyelvből.

A történetileg régebbi szerkezetben a személyes névmással bővült visszaható névmási birtokos nincs egyeztetve a birtokos szerkezet fejével, hasonlóan a mai magyar nyelv visszaható névmási birtokosaihoz (a példák forrása a Történeti Magánéleti Korpusz):

- (1) **Az my magunk hazanak** sem tehetem zerit felben all (1589)
- (2) ha te Kdnek elég mentségnek nem tetszik **az én magam mentése**, te Kd büntessen érte (1551)

Ez a változat egy olyan nyelvállapotot tükröz, amelyben magának a visszaható névmásnak a birtokosi szerkezete még aktívabb volt a mainál, és a személyes névmás itt lényegében szintaktikailag a visszaható névmás birtokosa. Vagyis a *my magunk* itt a szinkrón *mi családunk* birtokos szerkezettel analóg, és a mai magyarban már archaikusnak számító *tenmagad(at)* paradigmájába illeszkedik. Ezek a fajta visszaható névmások még a kódexek korában is sokszor hangsúlytalanok voltak vonzati pozíciókban is (Kertész 1911), birtokosként pedig, hasonlóan a mai magyarhoz, sokszor lokális szintaktikai előzmény nélkül használták őket (lásd 1-2, mai adatokhoz pedig Rákosi 2014, 2020). Ahogy a visszaható névmás eredeti birtokos szerkezete mind jobban grammatikalizálódott (jelentős részben már az ómagyar kor előtt), úgy tűnt el ez a fajta összetett névmási alak; és így a mai magyarban már csak a személyes névmás nélküli *a magunk háza* és *a magam mentése* változat grammatikus.

A visszaható névmási birtokosokkal jellemzett szerkezeteknek létezett egy másik, egyeztetett változata is, ami a XVI. századtól kezdve vált gyakorivá (Ferenczi 1993). Ezt a szerkezetet az alábbi, a Történeti Magánéleti Korpuszból vett adatok reprezentálják:

- (3) taht **az en magam állapotomhoz** nem illet hofi akkor taiban vallamit szoltam volna Nagyságodnak rola (1631)
- (4) a' Mlgs Vr azt írja, hogj **magam dolgomat** procurállyam (1715)

Az előadásban emellett érvelek, hogy szemben a nem egyeztetett változattal, itt a birtokos valójában a személyes névmás (3) vagy annak *pro*-ejtett változata (4), a visszaható elem pedig ennek nyomatékosító módosítójaként szerepel. Vagyis a (3-4) az alábbi mai mondatokban használt visszaható névmási szerkezet birtokosi változata:

- (5) **Én magam** megyek oda.
- (6) **Magam** megyek oda.

A visszaható névmás nyomatékösítő funkciója már az ómagyar korból is adatolható, erre a használatra támaszkodva alakult ki a középmagyar korban a (3-4)-ben látható egyeztetett szerkezet.

Felmerül ugyanakkor a kérdés, hogy a (3) (vagy *pro*-ejtett változata, a (4)) miért nem grammatikus a mai magyarban:

(7) az én (*magam) állapotomhoz

(8) a (*magam) dolgomat

Az erdélyi magyar történeti adatokkal foglalkozó munkájában Ferenczi (1993: 149) megjegyzi, hogy az itt tárgyalt egyeztetéses szerkezetek "ellenállóbbak a névelő behatolásával szemben", és a XIX. századra dominánssá váló névelős változatok mellett a névelőtlen használat éppen ezekben a szerkezetekben maradt fent leginkább. Feltételezhető tehát, hogy az egyeztetett szerkezet agrammatikussá válása a határozott névelő névmási birtokosok melletti elterjedésének és az ehhez kapcsolódó szerkezeti változásoknak köszönhető (ehhez lásd Egedi 2014).

É. Kiss (2000) elemzésében a mai magyar (birtokos) személyes névmások D-kategóriájú szintaktikai elemek, melyek [+determináns] jegyüket a birtokosi szerkezet DP-burkának D-fejébe mozogva ellenőriztetik le:

(9) [DP [D' az+én_i [AgrP t_i [Agr' -om] [NP állapot-]]]] --> az én állapotom

Ebből egyrészt levezethető a visszaható nyomatékösítő elem agrammatikussága a mai magyar birtokos szerkezetben (hiszen az *én+magam* egység nem fej kategóriájú szintaktikailag), másrészt Ferenczi megfigyelésére alapozva feltehetjük, hogy a határozott névelő elterjedése és megszilárdulása ebből a szempontból is lényegi változásokat generált a birtokos szerkezet szintaxisában. A határozott névelő jelenléte vagy hiánya fontos szerepet játszik például a különböző típusú anaforikus birtokosok engedélyezésében a mai magyarban (Rákosi 2020), de az előadásban amellet fogok érvelni, hogy a (9)-ben megjelenített szerkezet is alapvetően ezeknek a történeti változásoknak az eredményeként jött létre: a középmagyar nyelvallapotban a személyes névmási birtokosok még nem rendelkeztek [+determináns] jeggyel. Az előadásban arra is kitérek, hogy magyarázhatjuk ezen feltevések mentén a *pro*-ejtett változatok (4 és 8) közt a két nyelvallapotban mutatkozó különbségeket.

Hivatkozott művek

- Demján Adalbert 2007. A névmási birtokos jelzős szerkezetek megjelenése a Tékozló fiú példázatának régi magyar fordításaiban. In: Sinkovics Balázs (szerk.) *LingDok 6. Nyelvészdoktoranduszok dolgozatai*. JATEPress, SZTE Nyelvtudományi Doktori Iskola, Szeged. 11–28.
- Dömötör, Adrienne, Gugán Katalin, Novák Attila & Varga Mónika. 2017. Kiútkeresés a morfológiai labirintusból – korpuszépítés ó- és középmagyar kori magánéleti szövegekből. *Nyelvtudományi Közlemények* 113. 85–110.
- Egedi Barbara. 2014. Főnévi kifejezések: határozottság, névelőhasználat, birtokos szerkezetek. In É. Kiss Katalin (szerk.) *Magyar Generatív Történeti Mondattan*. 95-126.
- É. Kiss, Katalin. 1987. *Configurationality in Hungarian*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- É. Kiss, Katalin. 2000. The Hungarian noun phrase is like the English noun phrase. In Alberti Gábor & Kenesei István (szerk.) *Approaches to Hungarian 7. Papers from the Pécs Conference*. Szeged: JATEPress. 119-150.

- Ferenczi Rita 1993. A *maga* névmás a birtokos szerkezetben. *Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények* 37/1–2. 141–151.
- Kertész Manó. 1911. *Maga*. *Magyar Nyelv* 7. 5-15.
- Novák Attila, Gugán Katalin, Varga Mónika & Dömötör Adrienne. 2018. Creation of an annotated corpus of Old and Middle Hungarian court records and private correspondence. *Language Resources and Evaluation* 52. 1-28.
- Rákosi György. 2014. Possessed by something out there: On anaphoric possessors in Hungarian. *Argumentum* 10. 548-559.
- Rákosi György. 2020. With or without the definite article: On the syntax of anaphoric possessor strategies in Hungarian. In Hegedűs Vera & Irene Vogel (szerk.) *Approaches to Hungarian 16: Papers from the 2017 Budapest Conference*. Amsterdam: John Benjamins. 116-136.

Sajtós Erika: Nyelvi normák és nyelvváltozás: Az új-zélandi angol nyelvváltozat magánhangzóinak szociofonetikai vizsgálata

Az új-zélandi angol (ÚZA) nyelvváltozat a 19. század végére alakult ki, az első telepesek megérkezése után mintegy ötven évvel (Hay et al., 2004). Kialakulása során két különböző nyelvi norma hatása érvényesült, melyek eltérő módon hatottak a nyelvi változások eredményeképpen létrejött kiejtési formák társadalmi megítélésére. A kezdetben jelen lévő külső nyelvi normát később felváltotta az újonnan kialakult nyelvváltozat saját belső nyelvi normája (Schneider, 2003). Azonban a korábbi norma hatása még napjainkban is érezhető és tetten érhető, ha megvizsgáljuk a különböző időszakokban kialakult kiejtési jegyek változását különböző regiszterekben. Mivel a beszédstílusok közötti váltás legtöbbször automatikus folyamat (Babel, 2010), a kiejtési jegyek vizsgálata különböző regiszterekben megbízhatóbb módszernek tekinthető, mint az interjúk attitűdvizsgálatok, mert így objektívebb eredményeket kapunk.

Jelen szociofonetikai tanulmány a nyelvi normák hatását vizsgálja a kiejtési formák társadalmi megítélésére művelt férfi és női beszélőknél négy fonéma esetében. Az egyszerűség kedvéért, a fonémák említésekor négy kulcsszót – KIT, FLEECE, PRICE és MOUTH – használunk Wells (1982) lexikális készleteiből. Az ÚZA történetileg a dél-angliai normarendszer alapján fejlődött ki, melyben e fonémák kiejtése – a fenti sorrendben – [ɪ], [i:], [aɪ] illetve [aʊ] volt a 19. században. Későbbi nyelvváltozások ettől eltérő, jellegzetes fonetikai megjelenést eredményeztek, melyek elterjedtek az ÚZA-ban. A KIT magánhangzó a 20. században centralizálódott, így svá-szerű kiejtése van. A FLEECE diftongálódott az 1930-as években, ahogyan sok más angol nyelvváltozatban is. A PRICE és MOUTH magánhangzók ejtése a diftongusok eltolódásának következtében változott, és mindkét magánhangzónak több formája van. A PRICE esetében konzervatívabb variánsok az /æ/ és /œ/, míg az /ɔe/ innovatív. A MOUTH diftongus konzervatív ejtése [æʊ], az innovatív ejtés [æə].

Célunk bizonyítani, hogy az általunk vizsgált magánhangzók megítélése az Új-Zélandon aktuálisan jelen lévő nyelvi norma időbeni változásának a függvényében alakult és napjainkban is érvényes maradt. A kutatás első részében a szakirodalomra támaszkodtunk. Schneider (2003) dinamikus modellje alapján megkíséreljük illusztrálni, hogy a záródó diftongusok – PRICE és MOUTH – változásakor a dél-angliai külső nyelvi norma volt érvényben, amely nem engedett ilyen jellegű és mértékű nyelvváltozásokat. Azonban a KIT és FLEECE kiejtésének változásakor már kialakult az új, belső nyelvi norma, amely jelentősen rugalmasabb volt, így az akkor történt változások már pozitív megítélés alá estek.

A kutatás második részében empirikus módszereket alkalmaztunk. Feltevésünket Wells (1982) megfigyelésén alapuló módszerrel szeretnénk bizonyítani, miszerint a pozitív megítélés alá eső nyelvi formák használata stabil vagy hangsúlyozott a formálisabb beszédstílusokban, míg a negatív megítélés alá eső formák használata csökken vagy eltűnik. Kortárs új-zélandi beszélőktől gyűjtött beszédminták akusztikai elemzését végeztük el a PRAAT program használatával. A statikus méréseknél a KIT, FLEECE, PRICE és MOUTH magánhangzók első és második formánsértékeit mértük formális beszédben, szövegolvasásnál és szólista felolvasásánál. Ahol a statikus mérések eredményeiben statisztikailag szignifikáns különbséget találtunk, dinamikus méréseket végeztünk, valamint a diftongusok esetében kiszámítottuk az euklideszi távolságot is. A dinamikus mérések minden esetben megerősítették a statikus mérések eredményét.

Az összehasonlító elemzés azt mutatja, hogy a beszélők a PRICE és MOUTH magánhangzók esetében a konzervatív ejtést, míg a KIT és FLEECE magánhangzók esetében az innovatív ejtést

használják a formálisabb beszédstílusokban, és választásuk a kiejtési forma társadalmi megítélését tükrözi. Mivel a PRICE és MOUTH diftongusok kiejtése a 19. század elején – a dél-angliai normarendszer idején – változott, az új kiejtés negatív megítélés alá esett. Bár azóta kialakult az ÚZA saját belső normarendszere – a 20. század közepe táján – a diftongusok innovatív kiejtésének negatív megítélése változatlan maradt. Azonban a KIT és FLEECE magánhangzók kiejtésében már az új normarendszer idején történt változás, így kiejtésük pozitív megítélés alá esik. Az eredmények alapján tehát elmondható, hogy az aktuálisan érvényes nyelvi norma határozza meg az új kiejtési forma társadalmi megítélését, valamint a normarendszer hosszú távú hatását mutatja, hogy ez a megítélés a nyelvi norma változása után is megmarad. Az eredmények azt sugallják, hogy az elméleti alapfeltevéseknél – beleértve a nyelvátváltozást leíró modelleket – a szociolingvisztikai tényezőket és a variációt is szükséges beépíteni az elemzésekbe.

Hivatkozások

- Babel, Molly. 2010. Dialect divergence and convergence in New Zealand English. *Language in Society* 39: 437-456. DOI 10.1515/lingvan-2015-1002
- Hay, Jennifer, Margaret MacLagan and Elizabeth Gordon. 2008. *Dialects of English. New Zealand English*. Trowbridge: Cromwell Press.
- Schneider, Edgar W. 2003. "The Dynamics of New Englishes: from Identity Construction to Dialect Birth." *Language* 79(2): 233-281. <http://www.jstor.org/stable/4489419>
- Wells, John Christopher. 1982. *Accents of English*. Cambridge: Cambridge University Press.

Varga Mónika: Pragmatikai markerek terjedéséről középmagyar kori regiszterekben

A (Culpeper–Kytö 2010 szóhasználatát követve) pragmatikai markerek csoportjába olyan különféle szerkezeti sajátosságokkal bíró elemek sorolhatók, melyeket a közös funkció kapcsol össze, ilyen a beszélői bizonytalanság vagy épp bizonyosság, nyomaték jelölése; ómagyar kori történetükről a határozószók (elsősorban a fokhatározószók, D. Máta 1991, 1992, 2003), valamint a módosítószók (Juhász 1991, 1992) alapján kaphatunk képet. A középmagyar korszak e téren feltárás alatt áll.

Jelen előadás olyan elemek használatát vizsgálja, amelyek marker funkciói az ómagyar korszak innovációinak tekinthetők, ilyenek például a *nyilván*, *bizony*, *jobb*, *inkább* (a kései ómagyarban a módosítószók kategóriájába belépő elemekként tárgyalva ld. Juhász 1992). E kutatás célja az ómagyar kor és a jelenkori időszak (például Kugler 2003, 2015) közötti állapotok, váltakozások és változások feltárása.

Megvizsgálandó, hogy a korábbi lexikális és a beszélői viszonyulást jelző újabb, pragmatikai jelleg hogyan váltakozik az egyes elemek esetében (például a *nyilván* esetében a 'nem titkon' vs. az 'egyértelműen' jelentések). A funkciót tekintve felvetődik, hogy hedge-ként használatosak-e, azaz a bizonytalanság, pontatlanság jelölésére, vagy boosterként szerepelnek, azaz épp a nyomatékosítás, intenzifikálás jellemzi-e a tárgyalt markereket (a *bizonyos* esetében ennek regiszterbeli kötöttsége is lehet, Varga 2022). További szempont, hogy az egyes elemek hogyan oszlanak meg az alaptagjaik szerint, vagyis annak alapján, hogy az egész állítást és szerkezetet módosítják-e, vagy csak közvetlen környezetükre vonatkoznak – s ez a tényező befolyásolja-e az aktuális értelmezésüket.

Az elemzés központjában egyúttal a 16–18. század különböző regiszterei állnak (élőnyelvközeli források: levelek, boszorkányperes tanúvallomások; emlékiratok; drámák; bibliafordítások). A kutatás ahhoz a megállapításhoz kapcsolódik, mely szerint a regiszter skalárisan fogható fel, a regiszterfüggő változatok működése pedig nem feltétlenül a hagyományosan várt informális – szóbeli – innovatív és a formális – írásbeli – konzervatív mintázatot követi (vö. Gugán 2020). Ez főként azokra a jelenségekre lehet érvényes, amelyek egy megelőző időszak innovációi. A terjedést ilyenkor nem feltétlenül ugyanazok a tényezők befolyásolják, amelyek egy frissen megjelent innovációnál várhatók. Az informális végponthoz közelebb álló regiszterekben homogénebb lehet bizonyos változók variánsainak megoszlása, míg a skála formális végéhez közelebb álló (vagy több alregiszterből álló) regiszterek több egyéni variációt mutathatnak. Amennyiben a formálisabb vagy több alregiszterből álló regisztereket innovatívabb nyelvhasználat jellemzi, azt az motiválhatja, hogy a szerzők nagyobb közönséghez juthatnak el, így céljuk lehet például a hatáskeltés, az olvasók lenyűgözése, ez pedig nagyobb teret adhat a kreativitásnak, egyéni nyelvhasználati mintáknak, s ennek következtében egy korábbi formai változat új funkciót nyerhet (illetve újabb funkcióban terjedhet el, vö. Gugán 2020, 2021).

A pragmatikai markerek ugyanakkor az üzenet és kontextusa közötti viszonyt jelzik, szerepük van a személyközi dinamikában, a megnyilatkozó érzelmeinek, attitűdjeinek közvetítésében, beleértve udvariasságot is (Culpeper–Kytö 1999, 2010; Overstreet 2011; Fraser 2010). Éppen ezért az informális, illetőleg a valamelyes interakciót magában foglaló regiszterek kiemelkedő hatásúak lehetnek az egyes vizsgált elemek variációjára nézve.

Válogatott irodalom

- Culpeper, Jonathan – Kytö, Merja 1999. Modifying Pragmatic Force. Hedges in Early Modern English Dialogues. In: Jucker, Andreas H. – Fritz, Gerd – Lebsanft, Franz (eds.): *Historical Dialogue Analysis*. John Benjamins. Amsterdam, Philadelphia. 293–312.
- Culpeper, Jonathan – Kytö, Merja 2010. Pragmatic markers. *Early Modern English Dialogues: Spoken Interaction as Writing*. Cambridge University Press. Cambridge. 361–97.
- Fraser, Bruce 2010. Pragmatic Competence: The Case of Hedging. In: Kaltenböck, Gunther – Mihatsch, Wiltrud – Schneider, Stefan (eds.): *New approaches to hedging*. Emerald Group. Bingley. 15–35.
- Gugán Katalin 2020. Regiszterfüggő változatok a középnyelvi magyarban. *(kézirat)*
- Gugán Katalin 2021. Tagadás és pleonasztikus tagadás Pázmány Péter műveiben. In: Balogné Bérces Katalin – Hegedűs Attila – Surányi Balázs (szerk.): *Nyelvelmélet és dialektológia 5*. <http://btk.ppke.hu/uploads/articles/2616708/file/3-Gug%C3%A1n-%C3%A9s-2021-final.pdf>
- Kugler Nóra 2003. *A módosítószók funkciói*. Nyelvtudományi Értekezések 152. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Kugler Nóra 2015. *Megfigyelés és következtetés a nyelvi tevékenységben*. Tinta Könyvkiadó. Budapest.
- Juhász Dezső 1991. A módosítószók. In: Benkő Loránd (főszerk.): *A magyar nyelv történeti nyelvtana I*. Akadémiai Kiadó. Budapest. 501–13.
- Juhász Dezső 1992. A módosítószók. In: Benkő Loránd (főszerk.): *A magyar nyelv történeti nyelvtana II*. Akadémiai Kiadó. Budapest. 815–38.
- D. Máta Mária 1991. A határozószók. In Benkő Loránd (főszerk.): *A magyar nyelv történeti nyelvtana I*. Akadémiai Kiadó. Budapest. 401–32.
- D. Máta Mária 1992. A határozószók. In Benkő Loránd (főszerk.): *A magyar nyelv történeti nyelvtana II*. Akadémiai Kiadó. Budapest. 570–661.
- D. Máta Mária 2003. Szófajttörténet. In: Kiss Jenő–Pusztai Ferenc (szerk.): *Magyar Nyelvtörténet*. Osiris Kiadó. Budapest. 632–662.
- Overstreet, Maryann 2011. Vagueness and hedging. In: Andersen, Gisele – Aimer, Karin (eds.): 2011. *Pragmatics of Society*. De Gruyter. Mouton. 293–317.
- Varga Mónika 2022. Pragmatikai markerekről a 16–18. századi élőnyelvközeli regiszterekben. (megjelenés alatt: *A nyelvtörténeti kutatások újabb eredményei XI.*)

Vargyas Anna: A *Rezipientenpassiv* grammatikalizációja történeti és dialektológiai adatok tükrében

Az előadás témája a német nyelv egyik passzív típusa, az ún. *Rezipientenpassiv* grammatikalizációjának bemutatása, melyet a következő példa szemléltet: *Ich kriege meine Mühe redlich bezahlt* ('Tisztességesen megfizetik a fáradozásomat', Rabener 1745). Ez a szerkezet csak az 1980-as évek második felétől tartozik elismerten a *werden*-, illetve a *sein*-Passiv mellett a passzív típusok körébe, korábban csak a passzívhoz kapcsolható jelenségek körébe sorolták. Ettől kezdve viszont számtalan cikk foglalkozott a *Rezipientenpassiv* grammatikalizációjának kérdésével, amely így „a legrészletesebben tárgyalt konstrukciók” közé számít (Askedal 2005: 212). A kutatások alapjául főként újabb keletű, ill. kortárs nyelvi példák szolgáltak, és csak kis számú történeti adatra támaszkodtak, így még 2015-ben is elmondható volt, hogy „[t]here are no detailed studies of the diachronic development of the *bekommen*-passive based on historical data” (Smirnova 2015: 92). Dialektológiai adatok Lötzsch (1969) és Eroms (1978) munkáit követően csak a kétezres évek második felében kerültek előtérbe (Glaser 2005 és Lenz 2007; 2008; 2012; 2013); ezek a kutatások egybehangzóan a középnémet területekre teszik a *Rezipientenpassiv* fő elterjedési területét, az újabb munkák ezen belül a nyugati, rajnai régióra.

Az előadás röviden összegzi a szakirodalomban eddig tárgyalt körülbelül 70 történeti példát (közülük a legkorábbi 1585-ből származik), ill. a dialektológiai kutatások eredményeit, majd a saját vizsgálatok eredményét mutatja be: 1) dialektológiai munkákból, elsősorban nyelvjárási szótárakból származó adatokat, 2) 19–20. századi szótárakban, ill. nyelvművelő munkákban található példákat, valamint 3) 15–20. századi szépirodalmi és 16–19. századi filozófiai szövegek adatait. Az eredmények egyrészt alátámasztják a szakirodalomban felvázolt és a kutatások túlnyomó részében képviselt azon grammatikalizációs útvonalat, mely szerint a *Rezipientenpassiv* egy a *kriegen* igével képzett kopredikatív szerkezetből jött létre, másrészt a dialektológiai adatok alapján igazolódni látszik az alternatív elemzés szerinti rezultatív *kriegen*-szerkezet szerepe is a kialakulásban: mindkét szerkezet a nyugati középnémet dialektusokban jelenik meg a leginkább grammatikalizált formájában. A dialektológiai adatokból kinyerhető történeti rétegek alapján feltételezhető, hogy a *Rezipientenpassiv* grammatikalizációja a 18. században már folyamatban volt.

A szakirodalom a *Rezipientenpassiv* grammatikalizációja kapcsán többféle szerkezetet különböztet meg, ezeket általában az alany szemantikai szerepe alapján különítik el, így gyakran elfedve az egyes szerkezetek közti szemantikai és szintaktikai hasonlóságokat, ill. különbségeket. Ezért indokolt volt az eddigi klasszifikációk finomítása, mely révén jobban elkülöníthetővé válnak az egyes szerkezet-típusok. A szakirodalomban tárgyalt történeti adatokat és a szövegtörzsek adatait az így meghatározott konstrukciótípusok szerint, valamint kronologikusan rendezve jól kirajzolódik a *Rezipientenpassiv* kialakulásának története, amely a dialektológiai eredményekkel összhangban az 1740-es évek körül mutat új típusú szerkezeteket.

Mind a dialektológiai adatok, mind a konstrukciók terén maradnak azonban nyitott kérdések. A legrégebbi ismert adat például a szerkezet típusát tekintve egyedülálló módon jóval „megelőzi a korát”, nem illeszkedik a többi adatból kirajzolódó mintázatba. A regionális elterjedést illetően pedig a szövegtörzsek adatai a dialektológiai eredményekkel ellentétben inkább a keleti középnémet nyelvjárási irányába mutatnak, amit a szomszédos szláv nyelvek által átvett *Rezipientenpassiv*-szerkezetek kora és néhány dialektológiai utalás is alátámaszt. Ezen kérdések tisztázására tehát további kutatások szükségesek.

Hivatkozások:

- Askedal, John O. (2005): Grammatikalisierung und Persistenz im deutschen 'Rezipienten-Passiv' mit bekommen/kriegen/erhalten. In: Leuschner, Torsten / Mortelmans, Tanja / De Groot, Sarah (szerk.): Grammatikalisierung im Deutschen. Berlin; New York: Walter de Gruyter (Impulse und Tendenzen 9), 211–228.
- Eroms, Hans-Werner (1978): Zur Konversion der Dativphrasen. In: Sprachwissenschaft 3.4: 357–405.
- Lenz, Alexandra N. (2007): Zur variationslinguistischen Analyse regionalsprachlicher Korpora. In: Kallmeyer, Werner / Zifonun, Gisela (szerk.): Sprachkorpora. Datenmengen und Erkenntnisfortschritt. IDS-Jahrbuch 2006. Berlin; New York: de Gruyter, 169–202.
- Glaser, Elvira (2005): *Krieg* und *kriegen*: Zur Arealität der BEKOMMEN-Periphrasen. In: Häcki Buhofer, Annelies / Kleinberger Günther, Ulla/Piirainen, Elisabeth (szerk.): Krieg und Frieden. Auseinandersetzung und Versöhnung in Diskursen. Tübingen: Francke, 43–64.
- Lenz, Alexandra N. (2008): *Wenn einer etwas gegeben bekommt* – Ergebnisse eines Sprachproduktionsexperiments zum Rezipientenpassiv. In: Patocka, Franz / Seiler, Seiler (szerk.): Dialektale Morphologie, dialektale Syntax. Beiträge zum 2. Kongress der Internationalen Gesellschaft für Dialektologie des Deutschen, Wien 20.–23. September 2006. Wien: Edition Praesens, 155–178.
- Lenz, Alexandra N. (2012): On the genesis of the German recipient passive. Two competing hypotheses in the light of current dialect data. In: de Vogelaer, Gunther / Seiler, Guido (szerk.): The Dialect Laboratory. Dialects as a testing ground for theories of language change. Amsterdam: Benjamins (SLCS128), 121–138.
- Lenz, Alexandra N. (2013): Vom >kriegen< und >bekommen<. Kognitiv-semantische, variationslinguistische und sprachgeschichtliche Perspektiven. Berlin, New York: De Gruyter (Linguistik. Impulse&Tendenzen 53).
- Lötzsch, Ronald (1969): Zum indirekten Passiv im Deutschen und Slawischen. In: Krauss, W. / Stieber, Z. / Bělič, J. / Borkovskij, V. I. (szerk.): Slawisch-deutsche Wechselbeziehungen in Sprache, Literatur und Kultur. Berlin: Akademie-Verlag (Deutsche Akademie der Wissenschaften zu Berlin, Veröffentlichungen des Instituts für Slawistik 44), 102–109.
- Smirnova, Elena (2015): Constructionalization and constructional change. The role of context in the development of constructions. In: Barðdal, Jóhanna / Smirnova, Elena / Sommerer, Lotte / Gildea, Spike (szerk.): Diachronic Construction Grammar. Amsterdam; Philadelphia: Benjamins (Constructional Approaches to Language 18), 81–106.

Virovec Viktória: A jövő időre utaló *majd* jelentéskomponenseinek változása

Bevezetés. A magyar nyelvben számos határozószóval utalhatunk a jövőre (pl. *idővel, később, egyszer*). A *majd* azonban kiemelkedik közülük. Ugyan a disztribúciója megegyezik bármely más határozószóéval, Kiefer (2012) amellett érvel, hogy szinte soha nincs csupán deskriptív jelentése, csaknem minden használatában a pragmatikai funkciója is jelen van. Ezek pedig a *bizonytalanság* és a *késleltetés*. Ezért a szerző határozói partikulának nevezi, amely híuen visszaadja a *majd* pragmatikai funkcióit. Érdekes kérdés azonban, hogy az egykoron proximális jövőre utaló határozószóból (lásd. pl. Halm (megj. előtt)) hogyan lett távoli jövőre utaló, változatos pragmatikai funkciókkal rendelkező határozói partikula. Ebben a tanulmányban a *majd* jelentéskomponenseinek változására koncentrálok, illetve arra kísérek meg magyarázatot adni, hogy a használatának átalakulása milyen egymással szorosan összefüggő folyamatok eredménye. Ehhez átfogó korpusz alapú felmérést végeztem, amely során a szerkezet különböző korokban (középmagyar, korai modern magyar, modern magyar) tapasztalható használatait azonosítottam, és a használatok gyakoriságát meghatároztam.

Korpusz alapú felmérés módszertana és eredményei. A középmagyar (1526-1772) találatok mindegyikét a *Történeti magánéleti korpuszból* (TMK) gyűjtöttem, egy véletlenszerűen kiválasztott 400 találatból álló mintát vizsgáltam. A következő használatokat azonosítottam, amelyek azt igazolják, hogy a szerkezet jelentésében a proximitás, mint jelentéskomponens még jelen volt.

(1) *közeli jövőre utaló használat:*

- a. Csak nyergelyetek, **maid** el megyünk Szegedre,... 1063121 (1734)
segítségkérés (az esemény azonnal bekövetkezik):
- b. s eczakának idején edgyszer tsak hallya a fatens hogj sivalkodik az bátyya **majd** meg öl ugjmond Jóczik Mihályné... 1063647 (1716)

Összességében elmondható a középmagyar korról, hogy a *majd* approximátorként való használata nagyon gyakori volt (51%-a), a *majdnem* csupán 1%-ban volt jelen. A szerkezet temporális használata jelentősen eltért a mai magyartól. A '*később*' mellett, a '*nem sokára, mindjárt*' jelentésében is használatos volt a *majd*. Továbbá megjegyzendő, hogy a pragmatikai funkciók közül sem a *bizonytalanság*, sem a *késleltetés* nem volt jelen, amelyet az is bizonyít, hogy a beszélők gyakran használták a *majdot* ígérettétel kontextusában. Az ígérettétel beszédaktusa nem kompatibilis a beszélői bizonytalansággal és az elköteleződés hiányával.

(2) Hiszen jőjön kend be, majd adok egy kevest,... 1063274 (1754)

A korai modern (1772-1920) és a modern magyar (1920-1990) találatok a *Magyar történeti szövegtárból* (MTSZ) származtak (koronként egy 200 találatból álló véletlen mintát elemeztem). A korai modern magyar korból származó mintában megfigyelhető, hogy a '*később*' jelentés vált egyre gyakoribbá. A *majdot* olyan adverbiumokkal kezdték el használni a beszélők, mint a *később* és az *egyszer*.

(3) a. S kezével intett neki, hogy nem kel föl.- **Majd később.** Nagyon nehezen bírok a lábamra állni.
(1877)

b. de, mik jártak az én fejemben, mikor eszembe jutott, hogy **majd** én is megnősülök **egyszer!**
(1920)

Ezekben a példákban egyértelműen jelen voltak a szerkezet pragmatikai funkciói, elsősorban a késleltetés. Ezt mi sem bizonyítja jobban, hogy a periódus végén megjelent egy újabb pragmatikai funkció. A *majdot* a beszélők elkezdték használni arra, hogy egy megnyilatkozást kevésbé direktté, udvariasabbá tegyenek, amire jellemzően olyan határozószók képesek, amelyek bizonytalanságot fejeznek ki (pl: *Tudnál esetleg tanácsot adni?*).

(4) a. Nesze, itt van egy, - majd mondd meg, hogy tetszik. (1872)

b. Elmész?Az anya nem mozdult közülök.- Majd gondolj vissza kinek volt igazai-
Pál!!Kiment.Csönd. (1919)

A modern magyar korszakban (1920-1990) tovább folytatódott az előző korszak végén elkezdődött folyamat. A *majd* approximátorként történő használata bizonyos kifejezésektől eltekintve szinte eltűnt, azt a *majdnem* váltotta fel. A proximitás, mint jelentéskomponens eltűnt a *majd* jelentésből, és pontosan az ellentétére változott. Az *'időben távoli'* (distal) jelentéskomponensből kialakuló pragmatikai funkciók pedig konvencionalizálódtak.

Az elemzés. Halm (megj.előtt) a középmagyar *majd* 'nemsokára' három jelentéskomponensét különbözteti meg. Ezek a temporális, proximális, és a poláris komponensek. A temporális komponens a jövő idejű interpretációért felel, a proximális az időbeli közelségért. Ha pedig valami *majd megtörténik*, akkor jelen van egy olyan skaláris implikátúra, hogy még nem igaz a mi világunkban a kijelentés pillanatában. A szerző által leírt proximális komponens az idők során az ellentétére változott, a *majd* egyre inkább távolabbi jövőre utalt, a korai modern magyar periódus végére pedig egy *'időben távoli'* (distal) komponens megjelent a jelentésében. Én ezt a komponens a proximális logikai tagadásaként értelmezem. Ezt az mutatja leginkább, hogy a *majd* felett csak abban az esetben lehet hatóköre a tagadásnak, ha azt egy proximitás jelölővel állítjuk szembe.

(5) Majd?! Nem majd, hanem most!.

MNSZ:doc#739

Tehát az, hogy *p* DISTAL azt jeleneti, hogy a mi világunk minden alternatívájára igaz, hogy vagy távoli időben a miénktől, vagy *p* nem igaz benne. A szerkezet pragmatikai funkciói nagy valószínűséggel ebből a jelentéskomponensből alakultak ki. David és Gutzmann (2015) **pragmatikai hasadásként** (*pragmatic fission*) írja le azt a folyamatot, amely esetében a pragmatikalizáció csak egy jelentésaspektust céloz meg. A DISTAL komponens esetében gyakran létrejött az az implikátúra, hogy az esemény bekövetkezése (az időbeli távolság miatt) bizonytalan, amely mára konvencionalizálódott, továbbá abból, hogy az esemény lehet, hogy be sem következik, egyértelműen alacsonyabb fokú beszélői elkötelezettség következik. Mára ezek a szerkezet használatának feltételei között szerepelnek. Kiefer (2012) említi, hogy a *majd* csak akkor használható az 'udvariasság' funkciójában, ha az esemény bekövetkezése nem azonnali (pl. *Vidd majd le a szemetet!* csak akkor használható, ha a szemét levitele jövőbeli, és nem azonnal esedékes). Ez pedig bizonyítéka annak, és egyben azzal magyarázható, hogy a pragmatikalizáció folyamata a temporális komponenszt változatlanul hagyta. Tehát az, a vizsgált

szerkezet jelentésében, a mai napig jelen van. Ez az is mutatja, hogy a *most*, mint proximitás jelölő mind múlt idő, mind jelen idő esetén használható, de azokban az esetekben, amelyekben a *majddal* állítjuk szembe csak a jövő idejű interpretáció lehetséges.

(6) Most mentem férjhez, #nem majd. / Most megyek férjhez, nem majd.

Tehát ebből is következik, hogy a negáció nem képes a *majd* minden jelentéskomponensét tagadni, csupán a DISTAL komponensét változtatja annak negációjára.

Összegzés. A *majd* proximitást jelölő időhatározóból alakult át olyan határozói partikulává, amelynek szinte minden jövő időre utaló használatban jelen vannak annak pragmatikai funkciói, ezért a változásért pedig a pragmatikalizáció egy speciális formája felelős.

Felhasznált irodalom:

Davis, Christopher and Daniel Gutzmann (2015): Use-conditional meaning and the semantics of pragmatization. *Proceedings of Sinn und Bedeutung 19*, pp. 197–213.

Halm, Tamás (To appear). Why almost and almost are not even approximately the same: The diachronic semantics of approximatives in Hungarian. In: Nora Boneh and Elitzur Bar-Asher Siegal (eds.): *Language Change: Theoretical and Empirical Perspectives*. Jerusalem Studies in Philosophy and History of Science: Springer.

Kiefer, Ferenc (2012). Some observations on the Hungarian adverbial particle *majd*. *Acta Linguistica Hungarica*, Vol. 59 (4), pp. 427–438.

Korpuszok:

TMK: Novak, A. et al. (2018). Creation of an annotated corpus of Old and Middle Hungarian court records and private correspondence. *Language Resources and Evaluation 52*:, pp. 1–28.

MTSZ: Sass, B. (2016). A kibővített Magyar történelmi szövegtár új keresőfelülete. *A nyelvtörténelmi kutatások újabb eredményei IX*, 2016. április 27., Szeged.

MNSZ: Oravecz, Cs. et al. (2014). The Hungarian Gigaword Corpus. In: *Proceedings of LREC 2014*.